

ئه نفال وهكو سهروكانيه كا ئافراندا ئه دهبي ديوانا (پشتی ئه نفالان) وهك نمونه

خالدة صديق أحمد^١ - يهمان محمد عبدالرحمن^٢ - نعمت الله حامد نهيلي^٣

Nimallah.hamed@uod.ac

yahman.rekani@uod.ac

huda.sadeeq@uod.ac

^١ وهزارهتا پهروهرد، ههريما كوردستاني، عيراق.

^٢ پشكا زمانى كوردى، كۆليزا پهروهردا بنیات، زانكۆيا دهوك، ههريما كوردستاني، عيراق.

^٣ پشكا كومهلايهتى، كۆليزا پهروهردا بنیات، ئامپىدى، زانكۆيا دهوك، ههريما كوردستاني، عيراق.

پۆخته:

ئه دهبيات ژلاي ناههروكي شه گهلهك مزاران بخوهفه دگريت، مفاي ژ گهلهك بيافين گرينگ وهردگريت ژبو ئافراندا پهيامان و دروستكرنا كاريگهري. ئيك ژئهوان لايهنان ژى، رويدانين مهزن وتراژيدينه، كوب سهر چينهك ژ مروفان دهيت و دبته سهروكانيهك بو ئافراندا كه ئه دهبي يا بالكيش. ئه نفال مهزنترين هيرشا سهريازى وتراژيديه، ژ لاي حكومهتا دهسته لاتدارا عيراق شه ل درژى خهلكى سفيلى كوردستاني هاتيه ئه نجام دان. ئه نفال ب درنده ترين كردار دهيت هژمارتن كو هه مو بهايين ئاييى ومروفايه تي، ژ بو لاوازكرن و ژناقيرنا نه ته وهيا كورد، تيدا هاتينه بنپيكرن. ئه شه كه كولينه ب نافونيشاني (ئه نفال وهكو سهروكانيه كا ئافراندا ئه دهبي، ديوانا (پشتی ئه نفالان) وهك نمونه) يه. ئارمانج ژى ئه وبويه كو شيواز و جورى رهنگفه دانا ئه في كاره ساتى د ناه ديوانا ههلبه ستقان (هاشم تاها ئاكره پي) دا بهرچا ف بكه ين. د ئه في شه كولينيدا، مزار و بابه تين ديواني دا بگرينگ هاتينه وهگرتن، زنده بارى شيواز و جورى داريتنا ئه وان بابه تين گريدي رويدانا ئه نفاي. كو بسهر دو پشكا دابه شكريه. پشكا ئيكي بو ئاليى تيورى پي ئه نفاي وهكو: پيناسه، تيگه ه، جور و قوناغ ته رخانكريه. و پشكا دوى ژبو ده سني شانكرن و شروقه كرنا چاوانيا رهنگفه دانا ئه في كاره ساتا مروفي د ناه به ره مهيدا ته رخانكريه. دقه كولينيدا دياربويه كو ههلبه ستقان زور ب ئه وى رويداني كاريگه ربويه و دئه نجامدا شيايه ب شيويه كي بالكيش ئه وى تراژيديايي دفورمه كي ئه دهبيدا داريتيت، داکو بکهري و رويداني پي شه رمزاربكه ت و ئاليى مروقبونا خوينده فنان ژ كارقه دانين تراژيدى هايداربكه ت. په يفين كليلي: سهروكانيين ئه دهبياتي، ئه نفال، هاشم ئاكره پي، ديوانا (پشتی ئه نفالان).

Genocide as a Source of Literary Inspiration: (After Genocides) Collection as an Example

khalida Sadeeq Ahmed¹ - yahman M. Abdulrahman² - Nimatulla Hamed Nheli³

¹Department of Kurdish Language, Ministry of education, Kurdistan Region, Iraq.

²Department of Kurdish Language, college of Basic Education, University of Duhok, Kurdistan Region, Iraq.

³Department of Social Studies, college of Basic Education, University of Duhok, Amedi, Kurdistan Region, Iraq.

Abstract

In terms of content, literature encompasses a wide range of subjects and in doing so, it benefits from a multitudinous variety of phenomena to create its messages and leave imprints. Conforming to this fact, literature has historically aspired to portray the influential and tragic events that have shaped human history and existence. One of the significant events in the Kurdish history is the Anfal Campaigns which involves a series of systematic offensive operations practiced against the Kurdish people by the Iraqi government.

The present study aims to explore the representation of the Anfal Genocide in Hashim Taha Akray's poetry collection entitled *After Anfal*. Examining the ways in which Anfal-related themes have been approached, the study is divided into two sections. The first section presents the theoretical aspects of the study including the definition of Anfal, its conception, types and the different stages through which it has been practiced. The second section concerns the representation of the Anfal Campaigns in Akray's poetry. Through Akray's employment of these disastrous events, which he strongly condemns, it becomes clear that the campaigns have inflicted painful and unforgettable effects on the Kurdish civilian population.

Keywords: Source For Literary Inspiration, Genocide, Hashim Akrey, (After Genocides) Collection.

پێشهکی:

مرۆف وه کو بونه وه ره کێ جفاکی ل سهردهم و جهه کێ دهسنیشانکری دژیت. لهو را ب رویدان و بویه رین دهو روبه ری خو کاریگه ردبیت و ئه و ژینگه ها دهو روبه ر وی ئافادکه ن و کارتیکرنی دکه نه سه ر شیوازی هزرکنا و یژی. دئه ده بیاتی دا ئه و ئاراسته یا گرنگی ب فه گوهاستن و ره نگفه دانا ژیا نی و واقعی دبه ره می دا دده ت. پتر سه نگا خوه دئیخیته سه ر نافه روکا به ره ه مان. زور جار ان هه مو ته کنیک و شیوازه کێ کاریگه ری داریتنی ژێ دخرمه تا بالکیشکرنا په یامی و زورترکنا رێژا کاریگه ری ته رخا ن دکه ت. هه لبه ت واقع به ه مو پیکهاتین خوه فه وه کو سه روکانیه کا هه ره گرنگ

ژبو ئافراندا بهرهمان دهیته دیتن. لهوړا ئه و زانا و نفیسه و رهخه گرین پالپشتیا ئه ئی ئاراسته یی کری دکتیم نه بون همبهر ئاراسته یا دی یا بهروفاژی وانا، ئهوا پتر سهنگا ئافراندى ددهنه لایه نیږ هونه ری و ته کنیک و شیوازیږ داریتی.

(جورج لوکاش دیژیت: ئهدهب رهنگفهدانا کیشه ییږ جفاکیه و ئاوینه یا ژیاږ و واقعی یه. لهوړا ئهدهبیای ئه رکیږ جفاکی هه نه. ئارمانجا ئه دیی فه گوهاسات و دهربرینکر نه ژ ئهوی ئه زمون و بویه و رویدانا ئه دبینیت یان هه ست پیدکته یان تیدا دژیت. ب شیوه کی وه سا داریتی کو کاریگه ریږ لسهر خوینده فانی خوه دروست بکته، داکو ئه وژی پشکداربیت دگهورینا ئهوی واقعی ناله بارئ هه یی دا) (معالي، ۲۰۱۹: موقع الکتروني). ژلایه کی دیشه (رینیه ویلک دیژیت: ئهدهب سسته مه کی جفاکی یه و زمان تیدا ئامرازه کی فه گوهاستی یه. زمان ئافرانده کا جفاکی یه و ئهدهبیات نمونه یه که بو ژیاږ و ژیان بخوه ژی راستیه کا جفاکیه) (حجاج، ۲۰۱۰: موقع الکتروني). دئه فان هه ردوک گوتنا ندا ئه و راستیه دیداربیت کو ئه دیب نه شیټ خوه فهدهرکته ژ فه ریژ و کارتیکرنیږ جفاکی. وی بقیت و نه قیت، چ ب شیوه کی مه به ست دار یان بی مه به ست هه ر ژیان و واقعی هه یی دبه خوه دیږ کاریگه ریږ لسهر وی نفیسکاری و ئه و کارتیکرنه دنافا بهرهمی ویزی دا رهنگفهدده ته فه. (پول فالیری دیژیت: نفیسه و خوینده فان پیکفه رول و پیکه هی بهرهمی ده سنیشان دکهن. و دئهوی کریارا کارلیکرنه دناقه را وندا روی ددهت، ئافرانده کا نوی په یدادبیت) (حجاج، ۲۰۱۰: موقع الکتروني). هه لبهت ئه ف بوچونه ژی جهختی دکته سه هه بونا کاریگه ریږ و رهنگفهدانا ئهوی کاریگه ریږ دناف ئافراندا نوی یا ئهدهبی دا. ریژا وی رهنگفهدانی ژی لسهر ریژا وی کارلیکی دمینیت ئهوا دناقه را واقعی و نفیسه ری هه ی ژلایه کی و نفیسه ری و خوینده فانی وی هه ی ژلای دیتفه. ب فی چه ندی زور تشته ک چافه ریږکریه دهماکو رویدانه کا هنده تراژیدی و مه زن و خوه دی کارفه دانین هه مه رهنگ مینا ئه نفال دنافا بهرهمی ئه دیبه کی کورد دا رهنگفهددهت. لهوړا ئه ف فه کولینه ژی دی لسهر ریژه و شیوه یږ ئهوی رهنگفهدانی راوه ستیت ئهوا ئه نفال ی لسهر هه لبه ستفانی کری ژلایه کیفه و دناف بهرهمی ویدا رهنگفهدای و دبیته هوکاری دروستکرنا کارلیکی ل گه ل خوینده فانی ژلای دیتفه.

پشکا ئیږ:

باسی ئیږ: (ئه نفال وه کو: تیگه ه، زاراف و پیناسه)

۱- ئه نفال وه کو تیگه ه:

کورد وه کو نه ته وه و مللهت، ل دهقه ره کیدا دژین، کو دیژنی روره لاتا نافین. ئه ف ملله ته د دريژا هییا میژویا خوه دا توشی گه له ک زیان و نه خوه شی و دهرده سه رییا بویه. سیاسه تا قکرکی و جینوسایدکرکی و ئه نفالان بهرانبه ری وی هاتییه بکار هینان. ئه ف ملله ته گه له ک جاران ژ لایږ دهوله تانفه یی حه زا وان هاتییه دابهش کرن، ب تایبه تی پشی هه ردو جهنگین ئیږ و دویږ یږ جیهانی. دهوله تیږ زله یز ل گوره یی بهرزه وهندییا خوه، کورد ب سه ر چوار دهوله تان دابهش کرن، کو (تورکیا، ئیران، سوریا، عیراق)ن. فان دهوله تان ب هه می هیژا خوه فه پیکول کرییه، ملله تی کورد د نافا خوه دا بجه لین و ناسنامه یا وی و مۆرکی وی یږ نه ته وه یږ ژی بستین. سیاسه تیږ جوداجودا یږ ژناقه ریږ بهرانبه ری وی بکاره یینان. ئیک ژ وان سیاسه تان ئه نفال بویه، کو پرۆسه یه کا ژناقه رن و قکرنییه، ب مه به ستا نه هیلانا مۆرکی وی نه ته وه یییه یږ کو ئه نفال ل بهرانبه ر دهیته بکاره یینان. ئه ف پرۆسه یه ژ لایږ ریژما به عسا عیراقیقه بهرانبه ر ملله تی کورد هاته بکاره یینان. پلان و نه خسه بو ئه فی پروسی هاتبو دانان. (عزیز، ۲۰۱۳: ۱۳). ئانکو ئه نفال ئه و ناغه، (کو ب زنجیره یه کا هیژش و پهلامارین چر یږ له شکری، کو سه رجه می ئه وان دبه هه شت پهلامار ل شهش ناوچه یږ جوگرافی یږ جودا ده ست پیکر، د ناقه را دوماهییا هیفا شوباتی و ده ستپیکه ئه یلولا ۱۹۸۸ د. ئه ف پرۆسه یه ل ژیر

سهرپهرشتيا نفيسينگه ها باکور يا حزبا رژیما به عس بو، کو (عهلی حهسهن مهجید) ی سهرۆکتیا وی دکر). (وچ، ۲۰۰۴: ۱۰۰)

ئه نفال وه کو زاراف د قورئانا پیرۆزدا ئاماژه پیهاتیه کرن و سۆرتهك ب ناڤی ئه نفال هاتیه بناڤ کرن. لی ئه ف ناڤه هتا سالا ۱۹۸۸ی نه هاتبو د ناڤ فهرهنگه كه لتۆری كوردیدا. (دۆسکی، ۲۰۰۲: ۳) مه به ستا رژیما به عس ژ ئه فی سیاسه تی، قركنا كوردان بویه، له ورا ئه ف زارافه د ناڤ ملله تی كورددا (هاته گریدان ب سیاسه تا بیسه روشوینكرن و ویرانكرنا كوردستانیه، ئه واکول سهرده می حكومه تا به عسیان دهاته ب کار هینان). (نێروهی، ۲۰۰۸: ۴۸۵) ئانكو ههر ده می ئه ف ناڤه دهیته بکارهینان، ئیکسه ر هۆفاتیا رژیما به عس دهیته بیرا ههر تاكه کی كورد.

۲- ئه نفال وه کو زاراف:

ئه نفال په یقه كا عهره بییه، ژ لای زمانیه بو په یفا (نفل) یا عهره بی دزڤیه ته، کو راما نا وی (زیاده) یه. ب كوردی دیژنی (زیده هی) یان (ده سته كه ف)، کو هه قرامانا (غنیمه) یه د زمانی عهره بیده. (مسته فا، ۲۰۱۳: ۶۱-۶۲) مه به ست ژ (ده سته كه ف) ژ (ئه و مال و سامانه، کو ب شهر ژ (كفرین شهرکه) و بیباوه ران دهیته وه رگرتن. ئانكو (ئه نفال) ژ روپی ئایینی ئیسلامیه، ئه و مال و سامان و چه كه و ... ئه وی وهك تالان جهنگاوه رین موسلمان، د مه یدانا شه ریدا ژ بیباوه ران دهستین). (مسته فا، ۲۰۱۳: ۶۱-۶۲) د قورئانا پیرۆزدا سۆرتهك ب ناڤی (ئه نفال) هاتیه بناڤكرن، (سۆرته هه شتی ژ قورئانا پیرۆز، کو (۷۵) ئایه تن، ل سالا دوپی مشته ختی د هه یفا ره مه زانا پیرۆز و ل شه ری به دریدا هاتیه خوار). (دزهی، ۲۰۰۱: ۲۵) ئه گه ری هاتنه خواریا فی سۆرته تی ژ بو ره وهنكرنا چاوانیا دابه شكرنا ده سته كه فتان بو، یین کو موسلمانان د شه ری به دریدا ب ده ست خوه هه ینایین. (مسته فا، ۲۰۱۳: ۲۶)

ل ده سته پیا ئه فی سۆرته تی هاتیه: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَأَتَقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ (سوره تا ئه نفال، ئایه تا ۱). ئانكو (مه به ست ژ) ئه و كه لوه پهل و تشتن یین (عوبه یدی كورپی سه لامی) ئاماژه پی دای و گوئی: ئه و هه می تشتن ئه وین موسلمان ژ مال و سامان و كه لوه پهل شهرکه ران ب ده ست خوه هه دئین). (عزیز، ۲۰۰۵: ۲۷). ئانكو ل دویف ئه فی دیتی ئه نفال ژ مرؤفان ناگریت، به لكو ئه وان تشتا فه دگریت ئه وین ل ده می شه ری ژ بیباوه ران دهاته ستاندن. (عزیز، ۲۰۰۵: ۲۷). ((هه روه کی د په رتوكا (صفوه البیان لمعانی القرآن) دا هاتیه: (ئه نفال ئه و مال و سامانه ئه وی ژ كفران ب رپیا شه ری ژ دهیته وه رگرتن) (مسته فا، ۲۰۱۳: ۶۳). ئانكو مه رجی ئه نفالی ل دویف شه ریه تی ئایینی پیرۆز ئه وه، کو ئه و ماله پی ل ده می شه ری ژ بیباوه ران دهیته ستاندن نه کو ژ خودانباوه ران.

۳- ئه نفال وه کو پیناسه:

ده رباره تی تیه گه هی (ئه نفالی) گه له گ پیناسه بو هاتینه کرن. ههر فه كه وله ره کی ل گوره پی دیتن و شاره زاهیا خوه، ئه ف زارافه پیناسه کریه. ئه گه ر ئه م ل گوره پی دیتنا ئایینی ئیسلامی (ئه نفالی) پیناسه بکه ین، (ب هه می ئه وان ده سته كه فتان دهیته گوئن، ئه وین جهنگاوه رین موسلمان ل مه یدانا شه ریدا ژ بیباوه ران ب ده ست خوه هه دئین). (مسته فا، ۲۰۱۳: ۶۳). به لی ده می ئه ف زارافه ژ لای رژیما به عسقه بو قركن، ژ نافرن و جینۆسایدكرنا ملله تی كورد هاتیه ب کار هینان، گه له ك پیناسه یین دیتر بو هاتنه دارشتن. ئه فی زارافی مۆرکه کی تایبه ت ب خوه هه گرت و ب وان هه می کارین هوفانه فه هاته گریدان، یین کو رژیما به عس ل دژی ملله تی كورد ئه نجام داین. وه کی د پیناسه یه كیدا هاتیه: ((ئه نفال چه ند ئۆپه راسیۆنن له شكه ری بون، کو ژ لای چه ند فه یله ق و چه ند فرقه یین رژیما به عسقه هاتینه ئه نجام دان، فرقه یین له شكه ری، ئه منی یین حزبا به عس و چه ند یه كه یین تایبه ت، هه می پیکفه د ئه فی جینۆسایدیدا

بهشدار بون)). (نېروهی، ۲۰۰۸: ۴۸۵-۴۸۶). د پېنسا په کادیدا ب ئه فې شپوهي هاتيه: (ئنفال مه زنترين پرۆسه يا سهربازی و سياسي يه د سده پې بيستيدا. مهبهست ژي ژ نافر و بنبرکنا بزافا رزگاريوخوازا ملله تي کورد بويه و نه هيلانا همي شوينوارين کله پوري و کله توري و ئه نتوگرافي و گوهورينا ديموگرافيا ملله تي کورد...)). (عزيز، ۲۰۰۵: ۲۳).

ههروهسان (کنعان مه کيه) د پرتوکا خوه دا يا ب نافي (القسوه والصمت) دا، ده باره پي ئنفالي دييژيت: ((ئنفال ل دهف هه ر عه ربه کي، دي ئه وي راماني هه لگريت ئه و ر ژيما به عسا عيراق ب رپيا ئه نجامدانا کومکوژيا سالا ۱۹۸۸ ي ئه نجامداي، کو نه کيمتر ژ سده هزار کوردان تيدا بيسه روشوين بون) (مه کيه، ۲۰۰۵: ۱۹۹). ل دويف ئه فې ديتي ئنفال دي ژ چارچوئي خوه پي ئاييني ده رکه فيت، به لکو دي هيتي گريدان ب کار و په فتارين دلره قانه يين ر ژيما به عس ل دژي ملله تي کورد ئه نجام داين. ههروهسا هلته گوتن کو (ئنفال کومه کارويدانان بو، ب مهبهستا ژ نافرنا نه ته وهيه کي ژ لاي سوپايه کي شه رخواز و داگيرکهره). (فه ره ج، ۲۰۰۴: ۹۹)

ژ ئه فان شروقه کرنين وه سفي يين کو بو زارافي ئنفال هاتينه ديارکرن، خوه يابو کو ئه ف کارين ئه وان کرين، به ره فاژي کله تور و شه ريعه تي ئاييني ئيسلامي بويه. مهبهست ژي ژ نافرنا بزافا رزگاريوخوازا ملله تي کورد بو، ب رپکا قکر و جينوسايدکرن ژ هه مي لايانه. کو د بنيادا شه ره کي سياسي، ئابوري، سهربازی و سايکولوژي بو، لي وان قيايه رويه کي ئيسلامي ب کريارين خوه يين هو قانه رادن (ببه خشن)، له ورا ر ژيما ژيگوتي نافي پرۆسه يا خوه کره ئنفال.

باسي دوي: ئنفال و جينوسايد

ر ژيما به عسا عيراق، به رده وام پيکولا بنبرکنا ملله تي کورد دايه، ب تاييه تي ئه ف چهنده ل پرۆسه يا ئنفالان ب شپوهيه کي به رنامه بو داريتي هاته ئه نجام دان. هه رچه نده ئنفال و جينوسايد دو زاراف و تيگه هين ژيک جودانه، لي ژ بهر کو ئنفال پرۆستيسه کارپيکستي بو، هه ر بزافه کار ب ئه فې شپوهي يا رپيکستي بيت دچيته دچارچوئي جينوسايتيدا، چونکي جينوسايد ژ ئه نجامي پلانه کارپيکستي و دارشتيقه دهيتي ئه نجام دان، کو ئه ف ديبته تاوانه کار نيقه دهوله تي، (عزيز، ۲۰۰۵: ۳۲) ل ده مي پيکولا قکر و بنبرکنا ملله ته کي ژ هه مي لايانه بهيتي دهان. ((جينوسايد تاوانيکي هه مه لايه نه، ده کري جوري پراکتیک بکريت، وه کو نه هيشتي به ده ني. ده کري هه مه جور بيت وه کو جينوسايدی (کله توري، نه ته وه يي، بيولوژي و ئابوري، له هه مو ئه م حاله تانه شدا ئه م تاوانه تاوانيکي سهربه خويه و لپرسينه وه نيونه ته وه يي ده که وپته ئه ستوي تاوانکاراني)). (گول، ۲۰۰۶: ۸).

ژبه رکو هه ردوک زاراف (ئنفال و جينوسايد) ده وي کريارا هو قانه يا ر ژيما به عسي دا هاتينه ئه نجامدان. له ورا دي باسي جينوسايدی ژي که ين وه کو زاراف و جور، داکو بابته زه لالتر ببیت.

۱- جينوسايد وه کو زاراف:

زارافي جينوسايدی (زارافه کي ره گه زه رستيه، بو جارا ئيکي ل سالا ۱۹۴۴ ي، ژ لاي ياساناسي پوليوني و بنيات جو هي (رافائيل لمکين) فه د پرتوکا ب نافي (ياسايا ميه وري د داگيرکنا ئه وروپا) دا هاته بکاره ينان). (عه لي، ۲۰۰۹: ۱۰). لي ئه ف وي چهندي ناگه هينيت کو به ري (لمکين) في په يفي بکاريينيت کريارين جينوسايدی نه بويه. به لکو ب دريژهييا ميژويا مروقاتي، مروف هاتينه کوشتن، ئه شکه نجه دان و کوله کرن)). (عه لي، ۲۰۰۹: ۱۰)

(زارافي Genocido) ژ دو په يقان پيک دهيت: ((جينوس Genos) کو په يقه کار يه وناييه رامانا (ره گه ز) ددهت. ههروهسا په يقا (cide) يان (caedere) رامانا (کوشتن/ ژنافرن) ددهت و هه ردو پيکفه، رامانا (کوشتن و ژنافرن ره گه زي) ددهن)). (مارشال، ۲۰۰۰: ۷۵). ئه ف زارافه د په يماننامه يا نه ته وه يين ئيگرتيدا بو قه ده غه کرنا

جینۆسایدی، کول (۹) ى کانونا دوپى يا سالا (۱۹۴۸) ى به لاقبويه و ب ئه فى شیوهی پیناسه یا جینۆسایدی تیدا هاتییه کرن: ((هه ر کاره ک ب مهبه ستا ژنافهرن و تیکدانا گشتی بیت یان پشکه ک ژ کۆمه له مروفان ژ لای نه ته وه ی، ئیتی و نه ژادی و ئاینیه بهیته نه نجام دان). (پور، ۲۰۰۰: ۱۰). دیسا ب ئه فى شیوهی ژى پیناسه کریه: (جینۆساید ب راما نا ژ ناف برن و قهرنا ره و ریشالین گرۆپه کى یان کۆمه کى یان خه لکه کى دیارکریه). (عه لى، ۲۰۰۹: ۱۰). و د پیناسه یه کا دیترا ب ئه فى شیوه ی هاتییه: (ژ نافهرنا ب ئه نقه ست یا کۆمه له نه ته وه یه کییه، ره گه زه کییه، یان چینه کا ئاینیه یان سیاسیه، گه له ک جارن ئه ف قهرنه ل ده م شهربیدا دهیته نه نجام دان). (دزه ی، ۲۰۰۱، ۴۰). ده فان هه مو پیناسه یان دا دیاردبیت کو رویدانه کا ب مهبه ستداره ژبو مهربه مین هو فانه و دوری بهایین مرو فابه تی. هه له بت ده وى ئه نفالا بهر کوردان ژى دا نه نجامدا ی، هه مان مهبه ست تیدا خویادبن. ئانکو کریاره کا جینۆسایدی بویه ب هه مو راما نین خوه ف.

۲- قوناغین نه نفالان:

رژیم به عس ل دوماهییا سالا ۱۹۸۷ ى و ل ده ستپیک ۱۹۸۸ ى ژ لای له شکه ری و چه کداریه گوه ژرینین مه زن ب خوه فه دیتن، شیا هیرشه کا دژوار بینته سه ر کوردستان. ل به رانه بر راوه ستانا ئه فى هیرشى و به رگریکن کاره کى زورى بزه حمه ت بو و دشیانین کوردان دانه بو دو ى قوناغى دا، چونکى ئه و شه ره د چارچو ى شه ره کى کلاسیکیدانه بو، به لکو رژیمی گه له ک چه کین پیشکه فتى و چه کین قه ده غه کری وه کى چه کى کیمیایى تیدا بکاره یان. ئه فه ژى ده رنه نجاما ترسا وان بو ژ هیزا پشمه رگه یی و به یزبونا وان. (مسته فا، ۲۰۱۳: ۹۵).

هه وین نه نفالان ب چه ند قوناغا ل جه ین جودا جودا یین کوردستان ده ست پیکرن. هه ر قوناغه کى گه له ک زیانین گیانی، ماددى و ده رونی... هتد ل دو یف خوه هیلان. (ئه ف پرۆسه یه پشتی کۆمبونا نه نجومه ن سهرکردایه تییا رژیمی ل ۱۹۸۷/۳/۱۸ ى کو تیدا بریار هاته دان (عه لى حه سه ن مه جید) ی بکه نه به رپرسی نفیسینگه ها باکوری یا رژیمی. ب بریارا (۱۶۰) ى یا ۱۹۸۸ /۳/۲۹ ى رژیمی هه م ده سته لات دانه (عه لى حه سه ن مه جید) ی ژ بو کۆمکوژى و قهرن و سه رکوتکرنا ملله تی کورد). (عه لى، ۲۰۰۹: ۳۷). (فی پرۆسه یی ل (۲۸ شوباتی ژ سالا ۱۹۸۸ ى ده ست پى کر و ل ۸ ی ته باخى ب دوماهی هات. ئه ف هه وه ب (هه شت) قوناغان ل ده فهرین جودا جودا یین کوردستان هاته نه نجام دان). (دزه ی، ۲۰۰۱: ۸۴). د فی فه کۆلینیدا ب شیوه یه کى کورت دى ئامازى ب نه وان هه م قوناغ و ده فهران ده ین یین کو ب بهر هه وا نه نفالى كه فتن:

- قوناغا ئیکى: ژ ۲۳ ى شوباتی هه تا ۱۹ ى ئادارى ژ ۱۹۸۸ ى

رژیم به عس ئه ف ئۆپه راسیونه، (ل ده فهرین دولا (جافایه تی) ل سینۆرى پاریزگه ها سلیمانیی و قه زاین وى، وه کى: (دوکان، بنگرد، چوارتا، قه لچوالان، سه رچنار و سۆرداش)، نه نجام دان. ئه ف ده فهره ل ژیر ده سته لاتا هیژین ئیکه تییا نیشتمانی بون. ده م رژیمی هیرشا خوه ده ستپیکری، ل وى سه رده م باره گای سهرکردایه تییا ئیکه تیى ل گوندی بچوکی (یاخسه مه ر) بو، ئیزگه ه و رادیو و نه خوه شخانه ل گوندی (به رگه لو) بون، باره گای مه له بندى (۲) ل (سه رگه لو) بو). (مسته فا، ۲۰۱۳: ۹۸). ئه ف هیرشه بو نه گه رى ژ نافهرن و سوتنا (۲۸) گوندین ئه فى ده فهرى ل گه ل داگیرکرنا بنگه ه و باره گایین سهرکردایه تییا ئیکه تیى ل رۆژا ۱۹۸۸/۲/۲۳ ى. خه لکی گوندین (یاخسه مه ر، سه رگه لو، به رگه لو) ب ده نگى راجیمه یین رژیمی و چه کى کیمیایى ژ خه و رابون. ئه ف هه وه ب ته فینا ئیکى یا نه نفالى دهیته هژمارتن. (ئه مین، ۱۹۸۸: ۱۴۱). (د فی هیرشیدا رژیمی هیزه کا ئیکجار مه زن ب چه کى پیشکه فتى ده ستپیکر ل گه ل راگه هاندنه کا مه زن کو ل پشت هیرشى رومالا وى دکر. ئه ف هیرشه ب سهرکردایه تییا (لیوا روکن سولتان هاشم) ی

بو. د څې هېرشيدا نيزيكي (۲۰) ليوايېن سهربازي و (۶۰) فهوجېن سهربازي ل گهل (۱۰) فهوجېن جاشان و مهفرهزيېن تايبهت ل گهل دهبابه و هېزا ئاسماني و چه كې كيميائي هاتنه بكارهينان). (عەلى، ۲۰۰۹: ۳۹).

- قوناغا دويي: ژ ۲۲/ئاداري ههتا ۱ ي نيساني ژ ۱۹۸۸ ئ

قوناغا دويي يا ئهنفالان دهقەرا (قهرداغ، بازيان، دهرپهنديخان) ب خوهقه گرت. ئەفە ب قوناغا دويي يا ئهنفالان دهيتە هژمارتن. ل رۆژا ۳/۲۲/۱۹۸۸ رژيما بهعس ب هېرشا لسهر گوندي (سيوسينان) ب چه كې كيميائي، هېرشا خوه دهست پي كر. د ئەفە هېرشيدا نيزيكي (۸۰) گوندان هاتنه سوتن و ويران كرن، وهكي: دهقەرېن قهراغ (تهكيه، بهلهكەجار، ميولي، باني مورد، سيوسينان، دهرپهنده باسهره، سهرگرمة، بهقوي قهرداغوه) ل گهل ويرانكرنا مرگهفت و قوتابخانه و تهكيايانقه). (عەلى، ۲۰۰۹: ۴۱-۴۲)

- قوناغا سيي: ژ ۷ ي نيساني ههتا ۲۰ ي نيساني ژ ۱۹۸۸ ئ

څې قوناغې ب ساليادا دامهزراندنا حزبا بهعسا فاشي دهستپيكر، كو ب بهرفرههترين پهلامار دهيتە نياسين. څې هېرشې دهقەرېن: (چهمچهمال، سهنگو، قادركههم، دوزخورماتو، كفري، كهلار، پيباز و تيكهلو) ب خوهقه گرتن، كو دكهقنه سنوري ههر دو پاريزگههين كهركوك و سليمانيي. څې هېرشې نيزيكي (۵۰۰) گوندان ل چوار دهقهرداران ب خوهقه گرتن. ل رۆژا ۴/۷/۱۹۸۸ ئ سوپايي داگيركهر ل گهل فهوجېن جاشان بهر ب گهرميان پيشرهوي كرن. ژ سي لايان دهستپيكر: يا ئيكي بو سهر شاري (نهوجول) بهر ب (چهمي ئاوهسي) دهستپيكر. يا دويي ب ئاوايه كې بهرفرهه ل گوندين (واراني ژورو و خوارو) دهستپيكر، كو نيزيكي (۱۰۰) كهسان هاتنه گرتن و بههرا پتر ژي ژن و زاروك بون. يا سيي بو سهر گوندي (تازهشار) بو. ئەف هېرشه ب سهرپهرشتيا عهميدي هېزا تايبهت (باريق عبدالله حنگه) بو. (وچ، ۲۰۰۴، ۲۴۸) ههروهسا هېرشا كهلار ژي ل ۴/۹ ب سهرپهرشتيا (ليوا حهيدهر ئيبراهيم) بو، كو بهر ب گوندي (تيلهكو) چون. ئەف دهقهره جهي هوزا جاف بو. خهلكي دهقهرې ل گهل سهروك هوزا جاف (محمود توفيق محهمهه) كول گوندي (پهراوگهل) بون، خيزانا ژيگوتي ب بچوك و مهزنقه كو هژمارا وان (۳۹) كهس بون تيذا هاتنه ئهنفال كرن. ل څې دهقهرې نيزيكي (۱۰۰) گوندان هاتنه ئهنفال كرن. (عزيز، ۲۰۰۵: ۷۳). ل رۆژا ۴/۱۴/۱۹۸۸ ب گويپتكا ئهنفالي دهيتە نياسين، كو رژيمي نيزيكي (۲۰) هزار ژن و زاروك و پير و پهككهفتي كومكرن و برنه كهلهها سهربازيا (قورهتو). ل ويري بهر ب چارهنفيسه كې نهديار چون، لهوا ئەف روزه ب رۆژا ئهنفالان هاته دهستنيشان كرن. (عەلى، ۲۰۰۹: ۴۶).

- قوناغا چاري: ژ ۳ ي گولاني ههتا ۱۵ ي گولانا ژ ۱۹۸۸ ئ

څې ههوي ب هېرشا دهقەرېن (شوان، چهمي ريزان، ئاغجهلهر، تهقتهق، دهشتا كويي) دهستپيكر. ئەفە ژي وهكي ههويي ديتر ب هېرشا كيميائي بو سهر گوندي (گوپتهپه) دهستپيكر. ئەف هېرشه د مهها رهمهزانيدا بو، كو دكهفته (۱۳) ي مهها رهمهزاني. نيزيكي (۳۰۰) كهسان ژخلكي سقيل ب توپبارانكرني هاتنه كوشتن. هېرشا زهميني ل سپيدههيا ۵/۴ ژ چهمچهمال بهر ب ناحيا ئاغجهلهر دهستپيكر. نيزيكي (۷۲۰۱) كهسان بهر بكهفتن و نيزيكي (۶۷) گوندين دهقهره ژيگوتي هاتنه سوتن و ويران كرن. (عەلى، ۲۰۰۹: ۴۶-۴۷).

- قوناغا پينجي، شهشي و حهفتي يا ئهنفالان: ژ ۱۵ ي گولاني ههتا ۲۶ ي تهباخي ژ ۱۹۸۸ ئ:

ئەف قوناغې ب هېرشكرنا دهقەرېن (شهقلاوه، رواندز) دهستپيكر. هېرش ب سهرپهرشتيا فهيلهقا پينج يا ليوا روكن (يونس محهمهه زهره) بو. څې هېرشې ب كيميابارانكرنا گوندين (عهلياوه)، (سماقولي) و (نازهنين) دهستپيكر. ب تي ل گوندي (وهره) (۳۶) كهس شههيد بون، كو (۱۷) ژي زهلام بون و (۱۹) ژي ژن بون. قوناغا پينجي ل رۆژا ۵/۷

ب دوماهيك هات. ل دويفدا قوناغا شهشي دهستپيكر. بهلي بۆ دهمي چهند رۆژهكان ئەف هېرشه هاته راپوهستاندن، ئەو ژی ژ ئەنجامی هندی بو کو (مام جهلال) ب سەردان چۆ ئەمریکا و ل وێری ئەمریکا ب ڤ پەلاماردانا رژیمی ئاگەهدار کر. بهلي رژیمی ب هندی رانهوهستا و پاشتر ل ۷/۲۶ دەست ب کیمابارانکرنا (دۆلا باليسان، خەتی، بالوکاهه) کر و هېرشا زهمینی دەست پێ کر کو نێزیکي (۲۲۷) کەسان هاتنه شههید کرن. ژ ئەنجامی هەوێن قوناغا (۷، ۶، ۵)، نێزیکي (۵۲) گوندان هاتنه سۆتن و وێران کرن. (عهلی، ۲۰۰۹: ۴۸).

- قوناغا ههشتی: ژ ۲۵ی تهباخی ههتا ۶ی ئهیلولی ژ ۱۹۸۸ی

قوناغا ههشتی ژ ئەنفالان بۆ سەر دهفەرا بههیدیان بو. د ڤی هېرشیدا ب ئاوايه کێ درندانه، رژیمی چەکی گران وه کێ راجیمه و تۆپ و موشهك ... هتد بکارئینان ل گهل فرۆکهیی جهنگی. دههان هزار سەرباز و جاشان پشکداری د ڤی پرۆسهییدا کر، ب سەربهشتییا لیوا روکن، فهروماندهی فەیلەقا پیچ (یونس محەمەد زەرب) بو. ههروهسا پشکهك ژ فەیلەقی (۷، ۶، ۳) زی تیدا پشکدار بون. د ڤی هېرشیدا، (۲۰۰) هزار سەربازان ل گهل فورقین سوپای عیراقی تیدا پشکدار بون. ئەف پەلاماره بو ئەگەری وێرانکرنا نێزیکي (۴۵۰) گوندین دهفەرا بههیدیان و ب ئەفی شیوهی: (۱۹) گوند ل قەزا شیخان، (۳۵) گوند ل دهفەرا ئاکری، (۱۰۰) گوند ل قەزا زاخو، سەنتەری باژیری دهوکی (۶۳) گوند، ههروهسا ل قەزا ئامیدی ژی (۲۳۳) گوند بون. خەلکی ئەفان گوندان بهر ب کەلهین سەربازیه برن، وه کێ کەلها نزاری ل دهوکی و ژن و زهلام ژ ئیک جودا کرن و بهر ب چاره‌نقیسه کێ نه‌دیارفه برن. (مستەفا، ۲۰۱۳: ۱۵۳). جهی دوی یی کو ئەنفالکریپین دهفەرا بههیدیان دبرنی، زیندانا (سهلامی) بول موسلی.. (عهلی، ۲۰۰۹: ۱۵۵)

د ئەفان ههواندا زیانه‌کا مه‌زن ب کوردستانی کەفت، ل دويف ژیده‌ران، کو زیده‌تر ژ ۱۸۲ هزار کەسان بهر ب هېرش و ههوێن ئەنفالان کەفتینه و شههید و بیسه‌روشوبن بوینه. (دزهی، ۲۰۰۱: ۲۲).

پشکا دوی: ده‌سنیشانکر و شروقه‌کرنا چاوانیا ره‌نگفه‌دانا ئەنفالی ددیوانا هه‌لبه‌ستفانی دا:

ژبو ده‌سنیشانکر و شروقه‌کرنا ره‌نگفه‌دانا ئەنفالی ددیوانا هه‌لبه‌ستفان (هاشم ئاکره‌ی) دا، ئەم دی پەنای بهینه بهر ژینگرتنا ئەوان نمونین بابەتی ئەنفالی تیدا هاتی. داکو دیاربیت کا هوزانفان چەند ب ڤ بویه‌ری کاریگه‌ربویه؟ و کا ئەوی کارتی‌کرنا چاوان ئەو هاندایه کو ئافرانده‌کا ئەده‌ی دچارچووی هوزانی دا دارژیت؟ ئەفجا دبیت ئەو کارتی‌کرنا یا ئەرنی بیت و دبیت ژ یا ئەرنی بیت ژلای (جفاکی، ئابوری، ده‌رونی، و دیموگرافیقه).

ئیک: کارتی‌کرنا ئەرنی یا ئەنفالی ل سەر جفاکا کوردستانی:

ئەنفال ئیک ژ مه‌زترین رویدان و کاره‌ساتانه کو ب سەری ملله‌تی کورد هاتی. ئەنجامده‌رین وی دوی ژ هەمی بهایین مروّقایه‌تی، گەله‌ک کیریاین خراب د ده‌ره‌قی ملله‌تی کورددا ئەنجام دایه، وه‌کێ: کوشتی، تالانکرنا، به‌ره‌زەکرنا، وێرانکرنا و... هتد. له‌وا کارتی‌کرنا کا مه‌زن ل سەر مه‌ژیی تاکێ کورد هیلايه. ئەف پرۆسێسه، بو ئەگەری ژ ناقبرنا ب هزاران مروّقی کورد. مه‌رما رژیمی پێ ئەو بو کو ب ڤ پرۆسه‌ی کوردان جینۆساید بکەت. هه‌روه‌سا شونماي و به‌رمایکین ڤ کاره‌ساتی ژ کارتی‌کرنا کا مه‌ترسیدارتر ل سەر ده‌رونی جفاکا کوردی کریه. ڤ کارتی‌کرنا گەله‌ک بیاف ب خوه‌فه‌گرتن وه‌کێ: (کۆمه‌لایه‌تی، ئابوری، ده‌رونی، دیموگرافی...هتد).

۱- کارتی‌کرنا ئەنفالی ژ لای جفاکیه:

ئەنفال بو ئەگەری هه‌لوه‌شاندا پشکه‌ک ژ کۆمه‌لگه‌ها کوردی، چونکی جفاکا کوردی گرتیای هنده‌ک دابونه‌ریتین کەلتوری ئایینی، کو رۆلی خوه‌ د پیکهاته‌یا خێزانا کوردیدا دبین، بۆ نمونه د جفاکا کوردیدا باب ب رۆلی سه‌روکی خێزانی رادبیت ئەرکی وی خودانکرنا خێزانییه و به‌رپرسه ژ دابینکرنا پیدفییین ژین و ژیاړی بۆ خێزانی. رۆلی ژنی

زیدهتر گریډای کاروبارین ناڤمالییه، ئانکو بهرپرسیارهتیا ژنی ژ یا زهلامی کیمتره. بهلی پرۆسهیا ئهنفالان ئهف بنهمایین د ناڤ جفاکا کوردیدا ههین تیکدان، شیرازا خیزانا کوردی بهر ب ئاراستهیهکی گهلهک خرابقه بر. فهگهریان بۆ باری ئاسایی گهلهک یی ب سانههی نهبو، بهلکو یی دژواربو (دزهیی، ۲۰۰۱: ۲۲)، (چونکی د ئهفی پرۆسهییدا هزارهها سهروک خیزان هاتنه بیسهروشوینکر، ئهفه بو ئهگهری پیدابونا بۆشاهییی د ناڤ خیزانا کوردیدا. (مستهفا، ۲۰۱۳: ۱۵۳) ب ئهفی شیوهیی (ئهرکی ب ریشه برنا خیزانی کهفته ل سهر ملین دهیکی کو بهری ئهفی پرۆسهیی، د ناڤ جفاکا کوردیدا (۸۸.۵۶%) سهرپهرشتیکرنا خیزانی د ستوی بایدا بو، بهرانبهری وی (۸.۲۴%) ئهرکی دهیکی بو. بهلی پشی قی کارهسای ئهف ریشه هاته گوهورین. (۲۶.۳۷%) سهرپهرشتیکرنا خیزانی ل دهستهلاتا بای دا بو، بهرانبهری وی ب ریشهیا (۶۵.۹۳%) کهفته د بن دهستهلاتا دهیکیدا. (عزیز، ۲۰۰۵: ۱۲۷) ئهفی چهندی بارگرانییهکا مهزن ئیخسته سهر ملین ژنا کورد، (ههمی ئهرکی کۆمهلایهتی، ئابوری، کهفته ل سهر ملین دهیکی، وهکی: سهرپهرشتیکرنا خیزانی، ئهرکی پهروهدهکرنا زارۆکان و کاروبارین ناڤمالی. ههروهسا کارکرنا ژ دهرفهیی خیزانی بو ئیک ژ ئهرکی وی. گوهورینا سیستهمی خیزانی، ژنا کورد نهچارکر ههمی رۆلی دهیکی ببینیت و ههمی ژی ژ دهرفه کار بکهت، داکو زارۆکین خوه یی خودان بکهت). (مستهفا، ۲۰۱۳: ۱۵۳) کارکرنا ژنی ل دهرفه تشتهکی ب سانههی نهبو، ژن توشی ب هزاران گرفتار بو. ئهو ئاریشهیی کو بهرهنگاری ژنی دبو، ئهفه بون: هیلانا زارۆکین خوه د مالدا یی خودان، ئهفهژی بو ئهگهری هندی کو نهشیت زاروکان ل دویف پهروهدهکرنا کا ساخلهم ئافابکهت. ههروهسا ژ دهرفه ل دهمی کاری توشی گیروگرفتین جوداجودا دبو وهکی شهر و ئازاوهیان د گهل خودانکاران ل سهر کیمیا موجهی خوه...هتد. (سالج، ۲۰۰۸: ۱۵). دیسان توشی دهست درێژین سکی ژی دبو.

(ئهنفال بو ئهگهری ژیکفههونا زارۆکین کورد ژ دایک و باب و خوشک و بریان. ههروهسا بو ئهگهری بیبههرونا زارۆکی ژ نیعمهتا میهرهبانیا دهیک و بابان و فهقهتیانا ب هزاران زارۆکان ژ پرۆسهیا پهروهده و فیکرینی و قوتابخانهیان...هتد)، (عهلی، ۲۰۰۹: ۶۲) گهلهک زارۆک مانه یی سهمیان، ئانکو بونه (ئیتیم) و توشی نهخوهشی و دهدهسهریان بون. گهلهک ژ وان بۆ هاریکاریا خیزانا خوه و خودانکرنا خویشک و براین خوه قوربانی داینه و دهست ژ خواندنا خوه بهردایه و پاشهپۆژا خوه تیکدایه و دهست ب کارکرینی کریه، وهکی کارین گران یان کارین سهر جادهیان، ل شوینا پهروهدهیا قوتابخانهیی، ئهوانا ل بازاری کار کریه. (هندهک زارۆکان ههردو دهیک و باب پیکفه هاتینه ئهنفال کرن، ئهفی کاریگهریهکا مهزن ل سهر فان زارۆکان کریه، چارهنفیسی وان هاتییه تیکدان، کو هندهک ژ وان مایینه یی مال و یی خودان، ههر رۆژهکی ل مالهکی ژيانا خوه دهبرازکریه). (سالج، ۲۰۰۲: ۹۸) ئهفان ئۆپهراسیۆنان ژ گهلهک لایانقه کارتیکرنا خوه ل سهر جفاکا کوردی کر، وهکی پیداکرنا نهخواندهوارییی، ئهو ژی ژ نهجامی ههزارییی پیدابویه. ژ لایهکی دیقه کارتیکرنا ل سهر داب و نهريتین جفاکا کورد هاتییه کرن، چونکی سیستهمی خیزانا کوردی تیکدایه. گهلهک ملان چهندهدهر سالان، ب تازی و شینی بوبینه و جلوبهگین رهش و ب تایبهتی ژنان کرینه بهر خوه. (مستهفا، ۲۰۱۳، ۱۶۶-۱۶۸) (د ئهفی پرۆسهییدا، رژیمی هژمارهکا گهلهک ژ زهلامان ئهنفال کرن و ههفزیین وان مانه یی زهلام، ئهف ژنه مانه ل سهر زارۆکین خوه و شوی نهکرن. ئهفه ژی بۆ داب و نهريتین کوردهواری دزقن، کو شهرمه ژنهک شوی بکهت، ب تایبهتی ئهگهر چارهنفیسی زهلامی وی نه یی دیارییت). (ههمان ژیده، ۱۶۰).

۱-۱ کارتیکرنا ئهنفالی ل سهر ژنا کورد:

ژن ژ کارهساتا ئهنفالی رزگار نهبویه، مه د فی فهکۆلانتیدا پیکۆل کریه رهنگفههانا کهساتیا ژنا کورد د ههلبهستا کوردیدا ل سهردهمی ئهنفالی دهستنیشان بکهین، دیسا کاریگهریا ئهنفالی ل سهر رهفاندن و کوشتن و بیژنبونا هزاران

ژنن کورد د څ کارساتیدا دیار بکهین و ب ئەڤی شیوهی بکهینه نمونه، چونکی ههلبهست دهربرینا ههست و سۆزین مرۆڤینه، تیدا ژنا کورد و ئیش و ئازارین وئ د سهردهم کارساتیدا ب ئاوايه کی رۆهن بهرچاف دبن. رۆل ژنا کورد د سهنگهري پاراستنا رومهتا مللهت و ئاخ و پيروزيين کوردستانیدا جبهه کی گرنګ د دیرۆکا بهرخوهدانا مللهت کورددا څه گرتیه. ژنی رول هه بویه دخزمه تکرنا شورشی وپهروهده کرنا زارۆکین جهنگوهردا. ب تایبهتی د گوندان دا مل ب ملی زهلامی د بیافین بریځه برنا کاریدا پشکداری کریه، سهباری کاری خوه یی رۆژانه و پهروهده کرنا زارۆکان... هتد. ژنا کورد شیا وئ څا لاهیا ژنه نجام نه بونا زهلامی دا ژسه ده مئ نه فالبونئ ب باشتین شیوه تژی بکهت. زارۆکین خوه ژبو څیانا وهلاقی و شوروش و بهرخودانی هاندایینه، داکو مللهتی رزگار بکهن. ههر وه کی ههلبهستفان دیژیت:

زارۆی خوه خودان کهم

ههر زوی

ڤیری چهك هه لگرتنی... کهم

دا ببیته پېشمه رگه کی

بهیز و هشیار

دا بیژیت نه ز پېشمه رگه مه

ل دوف پیازا بابی مه زن پهروهده کهم (ئاگره یی، ۲۰۱۱: ۱۹)

چو تشت قهره بویا وان زیانان ناکهن، ئه وئ ب خیزانا کوردی کهفتین، ب تایبهتی یین ژنا کورد، کو بههرا پتر بارگرانی و خه مئ څ کاره ساتی بۆ وئ مان، ههر کهسه ک پیدفی ب هیفی و ئومیدایه بۆ بهرده وامیا ژیا، څ چهندی ژی دله کی بهخته وهر پیدفی ب تایبهتی ته گهر ژن بیت. سه ره رای ئه وان هه می ئه رکین قورس، ژنا کورد بزافکریه وره و ههستا گهنج و لاوین وهلاقی بهیز وجوش بکهت. سه ره رای ماندیونا ئه وئ دبريځه برنا ژیا نا رۆژانه دا ددیت، لی ئه و ب ئه رکی ئاراسته کرن و هوشیارکرن و رینمایي دانا گهنجان و زاروکان ژی رابویه، کو ب ههستین نشتان پهروهی بهینه چه کدارکرن و ب څیانا وهلاقی بهینه پهروهده کرن، داکو هیڅیا رزگار یونئ ددلی واندا بچینیت و ژ رهشبینی و شکهستین دهرونی ئه وانا دوریخیت.

ههلبهت ژن وزهلام ته مامکه رین ئیکن و ههردو ئالی پیدفی بئیک ههیه ژبو بهرده وامی دانا ژیا و بهخته وهری. لی رژیما بهعس ب کریارا ژیکفه کرنا ئه وانا، نهبتی زیده گافی لسه ر جهسته یی وان کریه، بهلکو بهخته وهریا وان یا خیزانی ژی ژناقبریه. نه هیلايه کهیفی ب ئیک ببهن هه می ریک لی گرتینه و خوهشیین وان ژی لگهل بن ئاخکرنا خوهشتفیین وان بن ئاخ کرینه. ئه څه بخوهژی دچيته دخانه یا جینوسایدا بایولوجی دا، کو نه هیلايه نفشی کورد زیده ببیت و ریک ل زاروکبون و زیده هیا نفشی گرتیه. ههر وه کی ههلبهستفان د ههلبهستا (چاوا نه ز دی ژ وان بۆرم) دیار دکهت و دیژیت:

ژنه کا جان و جه حیل

ب ده څ خوه ئه وئ دگوت:

گهر ئه و هه می مالی دنی

قهره بو بکهن

بۆ من بدهن

ئەو نەکارن ئەفە دلی

جارەکا دی

ئەو شاد بکەن (ئاکرەبی، ۲۰۱۱: ۱۴۷)

دئەفە نمونی دا دیارە کا چاوا ئەو جوانی و جەحیلینیا ژنا کورد ب ههروه چویه و ب ئەنفالکرنا زەلامین وان، ژخوشی و بەختەوهریا ههفگههشتن وجوتبونی ب ههروینه. ژن بوینه ئیخسیرین دو تشتا: ژلایه کیهه ئیخسیرا دابونه ریتین جفاکی بویه کو نهشیایه زاروکین خوه بهیلیت و دوباره شوی بکتههفه. وژلای دیت ئیخسیرا فیانا زهلامی خوهبویه، کو مایه وهفادار ژبو زهلامی و خوه ل چافهري هاتنه کا ب هیفیا وی زهلامی گرتیه. دههردوک حالهتان دا، ئەو مه بهستا رژیما به عس دفیا- زیده نه بونا نفشی کورده- هاته دهست.

دپارچهک دی دا ههلبهستفان دیژیت:

کانی کچکا منا پهنگین

کانی کوری منی بیسه رشوین

وان زالم، وان زورداران

ئەو ژ من برن

شینوارین وان ژی

نه هیلان (ئاکرەبی، ۲۰۱۱: ۱۴۷)

دهمی کهسهک دمریت بن ئاخ دکهن. ببۆرینا دهمی ل دهمی سه ره دانا گورین وان، پیچهک ئارامی بو کهس و کارین وی پهیدا دبیت، لی رژیما به عس ئەوژی بو ژنا کورد نه هیلا و ژ گۆران ژی ب بههرکرن، چونکی کهلهخین زهلام و ئەنفالبوین بو خودانا نه دزفراندن. ئانکو ژ ره وریشال ئەو ژناف دبرن ب کو چ ئاماژهکی بو کهس و کاران بهیلیت یان نیشانهکی بدهته دهست، کو ههردهم ب هه بونا وی نیشانی ئیدی خهمین خوه فهره قینیت یان هه دارا خوه پی بینیت. گهنج دهمی د گه هیته ژیه کی و خیزانی پیک دئینیت دخوازیت زاروک هه بن داکو پشتی مرنا وی ناف وی هه لگرن و ب دوماهیك نه بیت، به لی دوزمنان گهنجی کورد ژ فی مافی ب بههرکرن، کو د ژیه کی گه لهک بجیک دا ده رده سه رکرن و بن ئاخ دکرن:

هزاره ها جان و جەحیلین

گه لی من

ب تنی ئیک ناف

بو وان پی مای

وی ژی دیژنی

ئەنفال بوین کوردستانی

گهر شه رادا و سه نگه رادا

هاتبان کوشتن

دا ئەز بیژم ته پیرۆز بیت

ئە ی گه لی من

به لی ئەوان نیفا شه فی

هه می گرتن

به رهف باشوری ئه و برن

ب ساخی ئه و بنهرد کرن

ئهوان کوشتن و بنناخ کرن

چونکی ب تنی

کو ئه و کوردن (ئاگرهپی، ۲۰۱۱، ۱۴۷-۱۴۹)

درندهیا رژیما به عس گه هشتبو وی رادهی کو مروغان ب ساخی بن ئاخ بکهت. ب ئهوی کاره ساتا بسهری کوردان ئینای، ئیدی بنا فکرنه کا بخورتی لسه ر گهنجین کوردان کریه و یی کو ئه و گهنجه حز بکهن ب (ئه نفالبوی، یان کهس و کارین ئه نفالبویان) دهینه بنا فکرن. ئه فه بخوه ژی ساخرنا برینا وانه ب بهرده وای، کو چ جارا ئیدی ژ وی نه خوشی رزگار نه بن.

د فیره دا تیکدانا شیرازا جفاکی بهرچاف دبیت، وه کی نه مانا سه میانی مالی رۆلی ژنی ب زهمه تتر لی هات، ئه رکی وی گرانتر بو، کو ئه ف چهنده ب چو تشان ناهیته قهره بو کرن، ههروه کی ههلبه ستفان ئاخفتنا ئهوی ژنکا جه حیل بو مه فه دگوهیزیت، کو چو تشت قهره بویا زارۆکین وی ناکهت، چو تشت ئاگرێ دلی وی نافه مرین، کو ب هزاران گهنج و ژنین کوردان بهر ب باشوری و چاره نفیسه کی نه دیار فه برین، کو ب تنی گونه ها وان ئه و بو کو کوردبون. دنمونین سه ری دا دیار، ئه و رادی مه زنی کارتی کرنا ئه نفالی لسه ر ژنا کورد دیاریو. تا وی رادهی زهلامه ک (کو ههلبه ستفانه) ههست ب وی ئیشانا ژنی هه ی بکهت و ده ربیری ژ ئیش و ئازار و خه مین وی بکهت.

۱-۲- کارتی کرنا ئه نفالی لسه ر زارۆکین کورد و نفشی نوی:

ئه نفالی کاریگه ریه کا گشتگیر ل سه ر ته فایا ملله تی کورد هه بو. ئه فی کاره ساتی کاریگه ریه کا مه زن ل سه ر زارۆکین کورد ژ لاین (سایکۆلۆژی و هزری و پهروه ده یی هتد) هه بو. ئه نفال بو ئه گه ری فه قه تیانا زارۆکان ژ ده یی و بابان، زیده باری مرنا هزاران زارۆکین دی ل ده می ره فیخی ژ ئه نجامی برس و ترسی. دیسا ئه ف کاره ساته بو ئه گه ری بیبه ره بونا زارۆکین کورد ژ خواندن و فیروبوی، زیده باری گه له ک ئیش و ئازارین دی، یین زارۆکین کورد د وی ژیی بچو یی کدا دیتین، کو بونه نه خوه شترین بیره اتنین ژیا نا وان.

ههلبه ستفان د ههلبه سته کی دا ب نا فی (گه شبینی) دیژیت:

دی ئاواژین خوه ش فه هینین

د گه ل سرود و د گه ل لاوکا

دی ب وه لاتی خوه فه بیژین

نا فی مرنی ژی نائینین

دی زارۆیا فه ژینه فه

دی گریده یین ب ژیا نیفه

دنیا یی ژی پیش چا فین وان

دی شریکه یین

دی به ری وان

ده یین خواندنی و

دهينه كارى

ئەو دى خوئين

ئەو دى كاركهەن

هەندى بژين

ب رەشبينى

تەماشایا دنیايا خوە

چ جار ناکەن. (ئاکرەبى، ۲۰۱۱: ۱۸۵-۱۸۶)

هەر وهكى دناڤ و نيشانى دا دياره، ههلبهستفان ي گهشبينه كو دى جارەكا دى ئەف زارۆكه ب ژيانىڤه هينە گرپدان و دى بهرى وان كهڤينه خواندنى و زانىنى و دى وهلاقى خوه پى ئافاكهين و دى مهژيى وان ژ رەشبينى و مرنى و بېئومېدييى ڤالا كهين و دى كهينه گهنجين بهيز و خودان هزرين ئافاكه زاروك بنياڤى پاشهروژى يه پېدڤيه ل سهر بنياڤه كى موكم و گهشبين بهيته پەروهرده كرن ژبهركو گهشبينى كارتېكرنى ل مېشك و لەشى دكهت، هوکاره بۆ بهرەنگاربونه كا بهيز و بهريخودانه كا ويړهك بو ژيانى. هوزانڤانى ژى ڤيايه ڤى چەندى د دلى زاروكين كورد دا بچينيت داکو بهيز و خوه راگرين.

رژيما به عس ب توندى رەفتار ل گهل زارۆكين ئەنفالكرين دكر، زندهبارى ئيتيمكرن و سويكرن و دهر بهر دهر كرنى، ئەو ژ خواندنى ژى بيههر دكرن و ژيان ل وان تەحل دكر و ئەو ژ هەمى شيوازين خوهشى و ئارامبوني ببههر دكرن. ههلبهستفانى به حسي كاريگهرييا ئەنفالى ل سهر جهسته و ههستين زارۆكين كورد كريبه. ديسا دياركرهيه كو ئەنفال بويه ئەگهري نه مانا ئازاديا زارۆكى و بهرزهبون و پېدڤيا وي بۆ ژيانه كا ئاساي يا بېترس، ئەنفالى هزاران زارۆكين بيخودان ل پشت خوه هيلينه. ههلبهستفانى ئەف خالا گرنگ ژ بير نه كريبه و پېكول كريبه كو چارهيهك بهيته ديت ب ريكا فيكرن و زانىنى، داکو شينوارين مهترسيدارين ئەنفالى ژ دهر وني ژن وزاروكان بهيته شويشتن.

ههلبهستفانى د ههلبهستا (پشتى ئەنفالان) دا، دڤيت پهيامه كى بگههينته نفشى نوى ب تايهت گههجان، كو دڤيت سهر بۆران بۆ خوه ژ ئەڤى كارهساتى وهريگرن و ههردەم ل بيرى بيت كا دژميين كوردان چاوا سهردهرى ل گهل كوردان كريبه. ههلبهستفانى بزاڤ كريبه د ههلبهستا (پشتى ئەنفالان) دا پهيامه كا مه بهستدار ب زهلالى بگههينته نفشى نوى، داکو بۆ خوه پهند و شيرهتان ژ ڤى كارهساتى وهريگرن. ڤيايه ڤه گيرانه كا كورتا سالوخدايى يا ئەنجامدانا بويه را ئەنفالى بو نفشى نوى ڤه گيريت، داکو مينا فلمه كى تراژيدى دميشكى واندا بمينيت، كو بهردهوام و ب هشاريڤه ل دوژمن و نه يارين خوه بنيرن. ههلبهستفانى ڤيايه سهردهرييا دژمنى بهرانبهر ملله تى كورد بهرچاڤ بكهت دهما ديژيت:

گهلى گههجان

ئەنفالين رەش

هون ژ بير نه كهەن

ل سهر پهريستگه هان و ل سهر كهڤرا

ل شكهفت و ل پهساران

ل هنداقى دهرگه هين خانيا

دار و تراشا و نقش كارا

بلا پېكڤه جهين هينى بنكرين

بجه مینین
 بکه‌ن په‌یکەر و بخه‌ملین
 دا بمین ل پښ چافان
 ژ بهر چافین
 نه‌فی و نه‌فیچرکین کوردان
 ل هه‌می قوناغین خویندین
 ل هه‌می به‌رنامین فیرکری
 ئەنفالین ره‌ش
 بکه‌ن بابەت

دا خوینکارین کورد بخوین (ئاگره‌پی، ۲۰۱۱: ۴۹-۵۰)

د بن رونا‌هیا وان ئامیرین د ناف ئە‌فی هه‌لبه‌ستیدا هاتین، هه‌لبه‌ستفانی وینه‌یه‌کی تژی هه‌ست و سۆز، ئازارین ملله‌تی کورد و توندیا رژیما به‌عس دروست کریه، دا وه‌کی تابلویه‌کا په‌نگ خویناوی د بیردانا گه‌نج و خویندکارین کورداندا به‌رچاف بکه‌ت. ئە‌فه‌ب ریکا پرۆگرامکرا وان کاره‌سات و نه‌هامه‌تیپین د پرۆسیسا جینۆسایدکرا ملله‌تی کورددا، د بن سیبه‌را ئایینی و فه‌شارتانا وان کاره‌ساتان د بن کراسه‌کی ئاییندا دوبر ژ هه‌می بنه‌ما و به‌ایین مرۆف و مرۆفایه‌تی، هه‌تا ئە‌فرۆژی خامه‌یی مرۆفی و مرۆفاتیی شه‌رمی ژ کریارین درپدانه‌یین وان هۆفین خوینمیژ دکه‌ت. ئە‌فه‌ ئاماره‌یین د ناف هه‌لبه‌ستیدا و ئە‌ف داخوازا هه‌لبه‌ستفانی ژ بۆ هه‌ندیه‌ کو ئە‌ف کاره‌ساته‌ بیه‌ته‌ بابەته‌ک ژ پرۆگرامی خواندنی، دا نفشین پاشه‌پروژی بزنان کوردان چه‌ند زولم و زۆرداری و نه‌خوه‌شی ژ ده‌ستی رژیما به‌عس دیتییه‌؟ کا چاوا رژیمی د بن سیبه‌را ئیک ژ سۆره‌تین قورئانا پیروژ کو ئە‌و ژی ب نافی (ئە‌نفال)ه، دفا کوردان جینۆساید بکه‌ت و به‌لینیت وان دفا د بن په‌رده‌یا ئایینی به‌انه‌یه‌کی بده‌نه‌ کارین خوه‌ یین هۆفانه‌.

۱-۳- کارتی‌کرا ئە‌نفالی لسه‌ر لایه‌نی زانستی و به‌ربه‌لافبونا نه‌خوینده‌وارین:

زنده‌بون و به‌ربه‌لافبونا نه‌خوینده‌وارین ئیک بو ژ دیاردیه‌یین دی کو ژ ئە‌نجامی ئۆپه‌راسیۆنین ئە‌نفالی په‌یدابوی، کو مه‌ترسیدارترین و کوژه‌کترین نه‌خوه‌شییه‌ توشی کۆمه‌لگه‌هان دبیت و دبیه‌ هۆکاری ژ نافهرن یان فه‌مانا ملله‌تان. ژبه‌رکو ئە‌فه‌ تاوانه‌ ب فه‌شارتی کارتی‌کرین خوه‌ لسه‌ر جفاکان ده‌یلت، کو ژ ئە‌نجامی نه‌خوینده‌وارین ملله‌ت زانیت چ ب سه‌ری وان هاتییه‌. یان دی بساناهی هینه‌ سه‌ردابرن و بو مه‌ره‌مین دوژمنان هینه‌ بکارئینان و خیانه‌ت و کارین نه‌ره‌وا پ هینه‌ کرن. پشتی ئە‌نفالی رژییه‌کا گه‌له‌ک یا مه‌زنا کوندان ب خواندنگه‌هفه‌ ژناقچون. هاولاتیین کورد په‌نابه‌ربونه‌ وه‌لاتین تورکیا و ئیرانی. دناف ئوردیگایین بخورقی هاتنه‌ ئاکنجیکرن. دوبری خواندن و فیرونی بون. نه‌خوینده‌واری ئیدی بو ئیشه‌کا فه‌گر، نه‌خاسمه‌ بو ئە‌وی نفشی ئاواره‌ و په‌نابه‌ربوی. پشتی ئە‌نفالی، ئە‌و که‌سین کو ژ ئە‌فی پرۆسیسی رزگاربین ژی، سه‌ره‌رشتیارین خیزانین خوه‌ بون. له‌و ئە‌رکه‌کی گران که‌فته‌ سه‌ر ملین وان، کو ئە‌و ژی بخودانکرا خیزانین خوه‌ رابین و ژین و ژیار بو په‌یدابکه‌ن.

هه‌لبه‌ت ئە‌نفالی ژه‌مو رویه‌کیفه‌ کارتی‌کرین خراب لسه‌ر جفاکی کوردی هیلان. گه‌له‌ک زیان ب خه‌لکی که‌فت و ئیدی گه‌له‌ک مافین کوردان یین ره‌وا هاتنه‌ پښیل کرن، لی د سه‌ر فی هه‌میپرا، ملله‌تی کورد شیا خوه‌ ب هیز بیخیت و هیدی هیدی شیا وی ستوینا گزنگا باوه‌ری بخوه‌ دوباره‌ بزقرینیت، چونکی ئە‌فه‌ ژ پیلانه‌کا دارپژتی بو ژ

لای حکومهتا بهعسفه، کو مللهتی ب هیهی بکهت و ژ شیانین هه ی فهدهر بکهت، دا ژ روپ پيشکهفتن و رهوشهنبیره هه پاشکهفتی بمینیت.

د نمونهکی دا بناپی (دهوی یا کوردا) دا ههلبهستفان دیژیت:

نهراوهسته

ری ل وان بگره

ب دهستهکی چهك هه لگره

ب ئهوی دی بنقیسه

هشیار و زانیپی ژ

ب دهسته بینه

ب فچ چهندي

تولا رۆژین چوی

دی فكهی (ئاكرهپی، ۲۰۱۱: ۱۲۰)

ژ هه ر لایهکیفه کورد هاته ئازاردان، بهلی کورد شیان خوه ل سه ر پیپین خوه بگرن. ئیدی رهوشهنبیر و نفیسه رین کورد خه لك هاندا، داکو ریگریپی ب هه می شیوهیان ل فی پلانا پروگرامکریا دوژمنان بگرن. هاندهرهك بون کو ئیدی خامه جهی تفهنگ و تۆپان بگریت و هشیاریهك دناف گهلی کورددا پهیدابیت داکو لسه ر داخوازکرن و بدهسته ئینانا مافیپن خوه بهردهوام بین.

دنمونهیا بوریدا، ههلبهستفانی بزا فکریه پرویدانین بوری و پاشهروژا گهلی خوه پیکفه گریدته. خه لکی هان بدهت کو ئیدی فیریون و ئالیی زانستی ژ بکهنه چهك بو بهرهفانیگری، ژ بوی کو رۆژهكا گهش بو رزگاریونی بههلیت و بین ژ رۆژین رهش و تاری رزگاریین. و ئیدی ئهشکهنجه و بندهستکرن دوباره نهبن و بدوماهیك بهپن.

← لسه ر ژنا کورد

کارتیکرینن ئهنفالی ژلای جفاکیفی ← لسه ر زاروکان و نهوهپی نوی

← لسه ر دیاردا نهخویندهواری

۲- کارتیکرنا ئهنفالان ژ لای ئابوریفه:

ژ ئهنجامی ئهفان پرۆسهیان، ژیدهری ژیا نا مروفی کورد هاته تیکدان، سهرباری کوشتنا مروفان و تالانکرن گوندان، سهروهت و سامانی وان ژ هاته ویران کرن، ئهفه ژ ب ئارمانجهكا مهبهستدار دهاته کرن، چونکی ئهف ئابوره ب تایبهتی ل گوندان پالپشتهکی بهیز بو بو پیشمه رگهیان و بو بریفهبرنا خوه بخوهپی. ب فی ویرانکرنی، ئهوان دقیا کورد ژ لای ئابوریفه پیش نهکهن و هه ر ل بهر منهتا حکومهتی بن و هزر د سیاست و دهسته لاتیدا نهکهن، ههروهسا ژیدهری پالپشتیا پیشمه رگهپی ژ بیرن. (مستهفا، ۲۰۱۳: ۱۶۸)

ژلایهکی دیتر، ئهنفال بو هوکاری تیکدانا لایهکی دیتر پی ئابوری کوردستانی، ئهوژی کهرتی گهشت و گوزاری بو. پیژهكا مهزنا شوینهواران وهکی شکهفت و سهیرانگههان و.. هتد بهر ب فی پروسهپی کهتن. ئهفه ژ ژیدهرهکی گرنگی ئابوری بون. (مستهفا، ۲۰۱۳، ۱۷۴) (ئهنجومهنی ئابوری کومه لایهتی یا لژنا مافی مروف (UN) راپورتا خوه یا ۱۹۹۲/۲/۱۸ ی کو (۹۶) لاپه ر بون، ژ لای نوینه ری وی پی تایبهت (فان دیر سنۆل) ب درێژی دایه دیارکرن و بهحسی تاوانین وهکی کۆمکوژی، فه گوهاستن، زیندانکرن، تیکدانا باری ئابوری و کۆمه لایهتی و فرههنگی پی خه لکی

کوردستانی) هاتییه کرن. کول دویش به لگه نامه یان، رژیم به عس نیزیکی (۳۸۳۹) گوند و باژیر ویران کرینه و (۱۷۵۷) قوتابخانه و (۲۴۵۷) مرگهفت و جهین ئایینی و (۲۷۱) نهخویشخانه خرابکرینه و (۲۱۹۸۲۸) خیزان ئاواره و دهر به دهر کرینه. (گول، ۲۰۰۶: ۳۸-۳۹) ئەف هۆکاره ههمی بونه ئەگەر کو باری ئابوری یی کوردستانی بهر ب لاوازیبێقه بچیت و رژهیا بیکاریی و ههزاریی د ناف کورداندا بهر ب زیدهبونێقه بچیت. ههلبهت ئەف پیلانه ه ژێ دچیته دخانه یا جینوسایدا ئابوری دا. ئانکو رژیمی ژیلی کو جینوسایدا فیزیکی -جسته یی، بایولوژی و کلتوری، دیسان دئه نفالان دا جینوسایدا ئابوری ژێ لسه رگه له کورد ئه نجامدايه.

ههلبهستقان دیژیت:

ژ چو تیږ نابن

کوشتن و سوٲتن

برن و ههرفاندن

کاری وانه

ئەوئىن ھەنى

نه ساخله من

نه یښ شیټن و ... نه یښ دینن

د دلیٰ خواہدا

پرنه ساخن (ئاكره ي، ۲۰۱۱: ۲۵)

رژيما به عسا عيراق، د پلانه کا داريژتيدا هېږش کړييه سهر گوند و باژيړين کوردستانې ژ بو مه به ستا لاوازکړنا باري ژابوري، نه و ژي ب ريکا سوتنا هزاران دونه مين نه ردې چاندي و زه فييښ گه نم و ده خل و داني و هښککړنا کانبيښ نافي و کوشتنا تهرش و که والي.... هتد. داکو دوباره ژيان ل فان جهان ده ستپينه که ته وه. هه لبه ستفان د نه في نمونه يا وي به حسکري، ناماژهي دده ته درنده هيا کار و کريارين رژيما به عس، نه وين نه وان نه نجام داين. بگره ژ کوشتن و سوتني، يان وه کي بنناخکړنا گه نجين کوردان ب ساخ، يان کو مکوښي. هه لبه ت (هه ر فاندن) و خرابکړنا گوند و باژيړين کوردان، ئيک ژ سياسه تين رژيمي بو، چونکي نه ف گوند و باژيره ب دريژا هيا ميژوي ژيده ري پالېشتيا بزا فا رزگاريخوازا ملله تي کورد بون، جهي خودانکړنا پيشمه رگه و شور ه شيگران بون. له و ژ نافرنا وان ژ لايي رژيمي ته يا مه به ستدار بو، داکو شور ه شا کوردي لاوازيکه ت نه چاري خوه راده ستکړني يان ملکه چکړني بکه ت. ژ بهر هندي، کارقه دانين هه لبه ستفاني به رانبه ري کريارين وان د توند بون و نه و ب که سانين نه خوش ژ نالي د هرون يفه ل قه له م داينه.

هه لبه ستقان دهه لبه ستا (مخابن) دا ديژيت:

یا وان دقیت

هه مو کوردان

بندہ ست بیخن

خاکي وان ڙي

داگیر بکھن

مولک و سامانان ژي بېهڼ

.....

گەر وه هیلان

ئەو خورت دبن

رۆژەك دەیت

نە یا دورە

ئافین پرویاران ژى

دى ژ وه برن (ئاكرهه، ۲۰۱۱، ۱۳۲-۱۳۳)

هه می ده مان دژمنین کوردان ترسا خوه دیارکریه به رانه ر کوردان، لهو هه می پیکۆل و بزاف کرینه ژیده ری ژیا نا وان ژ نا ف ببه ن وه کی مولک و سامانێ وان. گازنده یا هه لبه ستفانی دئه وی نمو یا بوری دا ژئه وان ره وشه نییر و تاکین کورده یین کو ئەف چه نده ب سستی وه رگرتی وب ئەرکی هشیارکنا جفاکی وه کو پیویست رانابن. ئانکو هزر دسه ربارکین ئەف رپویدانی دا ناکه ن و ژ کارفه دانیین وی ناترسن و به ره هه مان نانقیسن ژبو ئاراسته کرنا جفاکی ل دژی وی پلانی.

← نه هیلانا گوندان و هشککنا ژیده ری داهاقی

کارتیکرین ئەنفالی ژلای ئابوری ← فه گوهاستنا کوردان لسه ر جه و وارین وان

← ئاکنجی کرنا عه ره بان ل ده فه ری کوردی

← ملکه چکرنا کوردان ب ریکا برسیکرنی

۳- کارتیکرنا ئەنفالان ژ لای دهرونیفه:

نه خوه شیپین دهرونی ئیک ژ کیشه یین که قنپین مروقی بوینه، هه ر ژ ده می پهیدا بونا مروقی ل سه ر ئەردی، قی کیشه یی ل گه ل مروقی سه ره لدا ییه. گه له ک جاران هنده ک رپویدان ژبه ر کارفه دانیین وی یین توند لسه ر ده ونا مروقی، بوینه نه خوه شی. هه لبه ت نه خوشیپین دهرونی ژ گه له ک هوکاران دروست دبن. ژ گه له ک ئە گه ری جفاکی، ئابوری، ئەزمونین ته حلیپ ژیا نی، مروق توش دبیتی. لی ده می نه خوه شیپا دهرونی زی بزى نه هیتته چاره سه ر کرن، هنگی خودانی وی دى توشی فشاران بیت و دى کریار و ره فتارین خراب ژى پهیدا بن. (مسته فا، ۲۰۱۳: ۱۷۸) و ئیدی نه به س ئەو نه خوشیه دى بیه مه ترسی لسه ر هه مو ژیا نا وی یا مای، به لکو دى کارتیکرنی لسه ر که سانین دهوروبه ری ویزی که ت و ئیدی دى کارتیکرنین وی لسه ر جفاکی ژى به رچا فین.

(د ده می پرۆسه یا ئەنفالاندا وه کی تیکدان، سۆتن، کوشتن، بیسه روشوینکرنا که سوکار و خوه شقیان ل پیش چا فین وان، و هه مو ره نگین ئەشکه نجه دانی، پشتی مانا به هرا پتر ژ وان ل به ندیخانه یین (نوگره ت سه لمان، دوز، سه لامی) بو ده می چه ند هه یقان ب برسی وب ترسقه و وه کو ئەنفالکری، د ره وشه کا دهرونی و له شی یا گه له ک دژواردا دژیان. ب ئەف چه ندی ئەو توشی گه له گ نه خوه شیپان بون، وه کی: (خه مۆکیی، دلراوکیی، ترسی، ژ بیرچه ون، ژ بیرکرن، و ... هتد). (هه مان ژیده ر، هه مان لاپه ره).

۳-۱- رزگارپوین ئەنفالی و نه خوشیا فۆبیا:

فۆبیا جو ره نه خوه شیپه کا دهرونییه. (فۆبیا په یفه کا یونانییه راما نا وی (ترس) ه. ژ کارفه دانا کۆمه کا تایبه ت یا ره وشین ترسی یین وه کی دودلیی، شله ژان و تیکچونی، کو ئەفه ژى ژ دهرئه نجامی هنده ک تشتان، جهان، ئەزمونین ب سه ری مروقی هاتین یان هه لویتسه کی دیارکری پهیدا بن). (بیل، ۲۰۱۱: ۶) فۆبیا ب راما نا تیکچونا مروقی ده ییت، ژ ئە گه ری کاریگه ریا فشاره کا دهره کی ل سه ر ئەقل و دهرونی مروقی، کو د ئەنجامدا ره فتارین مروقی نه ئاسای دبن و دهوروبه ر وه کی مروقه کی دین لی دنیرن. د راستیدا ئەشکه نجه و ئازارین ئەنفالی د ئاسته کی گه له ک توند و

وێرانکار دابون، کو رادهيا بهرگريکنا هنده کان گهلهك نه بو ههتا کو بشين خوه ل بهر وی بارودوخ نهارام و دژوار بگرن. لهو ئهو كهس ژ لاي دهرونيغه توشي نهخهوشييا فۆبياي بون. ئهو کووما خهلكي، ئهوين ژ زيندانين پزيمی رزگار بون، چونکي مال و گوند و کهرستين زين و ژيارا خوه ل گهل بهرزهبونا مروفتين خوه يين نيزيك ژ دهست دابون، ژ بهر هندی، ئهغه ههمی توشي بيهيفييون و رهشبينی بون و توشي نهخهوشييا فۆبياي ژي بون. (عهلی، ۲۰۰۹: ۱۰۷)

د ههلبهستا (رۆژين رهش) دا ههلبهستفان ديژيت:

ل ئاسمانی بازيری من

خه مین دبارن

يین دلخوش ژي

ئه گهر هه بن

د ناف ئاگرى في رۆژيدا

يین خه ندهقين

ته ماشه بکه

هه مو يین دهين و دچن

که سي ئاگه ه ژ خوه نينه

ههمی پيکفه د هير و گيژن (ئاگره ي، ۲۰۱۱: ۱۶۸)

ئه نفالين رهش کارتيکرنه کا مه زن ل سهر دهروني تاکي کورد کر و ب هزاران مالين کوردان ب تازی و شيني ئيخستن، ئهو ههمی توشي بيهيفي و بباهوه يي بون. گهلهك سالان ل بهندا چاره نفيسي خوشفيين خوه يين نهديار و ئه نفالکری مابون. ههمی ده مان ل دويف بهيستنا دهنگوباسه کی دهرياهی باب و برا و دهيك و که سوکارتين خوه دگهرييان، داکو تشته کی چاره نفيسي وان بزنان. کا ئهري د ساخن يان دبن ئاخ کری و مرينه؟ و ژ که يفه خهوشي و سهيرانان د بيههر بون. ئه ف ئاماره يين ههلبهستفانی داین، ههلويسي تاکي کورد ديار دکهت بهرانبهر في کاره ساتا هنده مه زن، کو خه مباريي ههمی کوردستان ب جاره کی فه گرتبو، خه لك توشي سه رسورماني ببو، کا بۆچی ئه ف چه نده بهرانبهر وان هاته ئه نجام دان؟ گونه ها ب هزاران گهنج و زهلام و پير و زارۆکان چ بو ئه في رهوشا دهروني يا نه جهگير و نه ئارام بينن؟ ئانکو کاریگه ریا ئه نفالی ل سهر رهوشا دهروني و ههست و نهستين خيزانين ئه نفالکرييان و رهنگفه دانا وي ل سهر رفتارين وان، بو ئه گهر کو ئهو توشي فۆبياي و گهلهك نهخهوشيي گيانی و دهروني يين جودا جودا بين.

۲-۳- رزگار بونين ئه نفالی و نهخهوشي خاموشي:

ئه ده ب ب گشتي و ههلبهست ب تايه تي د گهلهك پيناسه و تيورين ئه ده بي دا ه کو خوه دیکهك دهيتته ديتن ژبو بهر وفازيکنا واقعي و ژيانی. ئه ده بياتا کوردی و ههلبهستا وي قوناغي و دويف دا ژي، گهلهك ژي ببو خودیکهك ژ بو بهرچا فکرنه کيشه و ئازارين گه لي کورد. چونکي کاره سات و تراژيديا و بويه رين خويناي گهلهك ژ ژيان و ديروکا کوردا فه گرتيه و بو سيماي هه ره ديار ناسناما تاکي کورد. ئهو هه مو رويدانه ژي بيا فه کی کاریگه ربويه ژ بو دروستبون و بهيزبونا کيشه و نهخوشيين دهروني ل ده ف ريزه کا زورا کوردان. ههلبهت ئيك ژ ئه وان نهخهوشيي دهروني يين کاره ساتا ئه نفالی دروست کری، نهخهوشييا (خاموشي) يه. بيگومان ئيك ژ کاریگه رترين لايه نين خراب، کو دوي قوناغي دا ب سهر ژيانا مروفي کورد دا هاتي، بهرزهبونا چاره نفيسي وان بويه. ئه ف لايه نه گهلهك ب زهلالی، ل سهر ژيانا پتریا ئه نفالکری و گرتييين گرتيخانه ياندا يا بهرچا ف بو.

ئەو کوردستانىيىن ژ ئەفەق کارەساتى رزگار بويىن توشى نەخوشيا (خاموشى) و ئازارين دەرونى بويىنە و گەلەك كيشە كەفتينە د رىكا واندا. (عەلى، ۲۰۰۹: ۱۰۷) گەلەك جارەن د زيندان و گرتيخانەياندا، رژيمى سەرەدەرييەكا وەسا ل گەل گرتييان دكر و بزاف دكر كو و رەيا تاكى كورد و يىروباوەريين وى يين ئازا، د بن هيز و هەيمەنەيا خوەدا بشكىنيت. گەلەك جارەن د دەمى گرتنييدا شەري دەرونى ژى ل گەل وان دەهاتە كرن، هەر وەكى هەلبەستفان د هەلبەستا بناقونيشان (دەبەستيدا) بى رەنگى بەرچاف دكەت:

دەبەستيدا

نەدەپلان

ئەم باخفين

ب ئەزمانى خوە ي رەسەن

ئەوى دەمى

مە ب فەر دزانى

ئەم ب چاقان

د گەل ئيك و دو

باخفين

دا هين و چن

دا ييزنە مە

هون چ ديژن؟

دا ييزيني

ئەم يين هەبوين

ژ وى دەمى هەتا نەها

ل وى جەي ئەم ي دژين

وان زارافين وەكى ئەوان

ژ سەر خوە راکەن

خوە ژ ئەوان بپاريزن

..... (ئاکرەي، ۲۰۱۱: ۲۱۱۶-۲۰۱۷)

ب زمانەكى سادە و ب دەريپنەكا خەمناك، هەلبەستفانى داىە دياركرن كو كرياتين چەپەلپن دژمى وەكو: گرتن، كوشتن، زيندانكرن، بنناخكرن و كيميا بارانكرن ب تى ب دوماهى نەهاتن، بەلكو وەكى گورگەكى برسى رۆژ ب رۆژ دپندەهييا دژمى ژ سينۆرين پيشبىنى كرى دا دەريازدبو. بزافا نەهتيلانا كەلتۆر و زمانى كوردى ژى دكر. ب فان كرياتان وان دقيا هەستا نەتەوہي و پيرۆزيا زمانى كوردى ژى ژ رە و ريشالپن تاكى كورددا هەلكيشن و ب زۆرى زمانەكى بياني ب سەر واندا بسەپينن. بزافكر كلتورى كوردەوارى نەهتيلن و سامانى هزرى ي نەتەوا كورد بەرەف نەمانى قە ببەن. بزاف كر ئاخفتنا ب كوردى ل هەمى جەهان قەدەغە بكەن و پەرتوكين ب كوردى چاپ بويىن كوردى د سوتن و يين ئامادە ژى، رى نەددا بەپنە چاپكرن و نافين ب هزاران گوند و باژار و باژيروكين كوردستانى گوہۆرين و پەيڤا ئەكراد بو

مه به ستا شکاندنی بو کوردان بکاردئینا و پیروزیین ملله تی کورد دهاتنه هه لوه شانندن و بنپی کرن. ب فان پینگان جینو سایدا کلتوری ژیل سهر گه لی کورد پهیره و کره و قیایه کوردان ژ شارستانیته و سامانی کلتوری وان دور بیخن.

۳-۳- رزگار یو پښ ته نفالی و دیاردهیا ره شینې:

رہشبینی زیدہ باری کو دیاردہیہ کا دہرونیہ، لے ل دہستپیکا خودہا بنگہہی میتودہ کا فہلسفہ فی ژ ی یہ. د واری فہلسفہ فیدا جہی خوہ گرتیہ و ژ فہیلہ سوفین پیشہ نگیں فی دیاردہی (شوہنہاوہر) ہ. ئەف فہیلہ سوفہ ہەر دەم د ژیا نا خودہا یی رەشبین بو. فی رەشبینی کارتی کر نہ کا مەزن ل سەر بیروبوچونین فی نفیسەری کربو. ژ بەر کو (کەساتیا شوہنہاوہری ژ دودلیی پیکہاتبو و بەردەوام هەست ب نہ ئارامیی دکر، هەمو دەمان د فیا یی ب تی بیت). (ماہی، ۲۰۱۷: ۱۱۰) ئەو ل سەر تیگہہی مرنی دبیزیت: (تشتەك ژ خوہ کوشتنی مفادارتر نینہ). (ماہی، ۲۰۱۷: ۱۱۳). دیسا دہربارہی ژیا نی دبینیت کو ((ژیان ہمی شہرخوازی و ئازار و نہساخی و پیراتی و مرنہ. ئەفہ ہمی پیکفہ، ناخ و راستیا ہہ بونینہ و لایہ نین پوزہ تیفن. بە ل پاکہ یفخوہشی و خیرخوازی ژ کارین نیگہ تیفن د ژیانیدا. ژ بەر ہندی شوہنہاوہری داخوازا خوہ کوشتنی دکر دا مروف ژ ئەفان نہخوہشی و ئازاران ب دوماہیک بہیت). (ماہی، ۲۰۱۷: ۱۱۶). ئەوی نہفیانہ ک ژ ی بہرانبەر رەگەزی مە ہہبو، کو دبیت ئەفہ ژ ی ژ ئەنجامی وی سەرہ دہریا خراب ہاتبیت، یا دہیکا وی ل گہل وی دکر. ہمان ژدەر: ۱۱۰)

ټانکو په شېبېني وهک ديارده د فله لسه فهدا پيدا بويه، نمونه ژي ديتنن رابهري وي شوپنه او هرينه، به رانېر ژيانن ب گشتي. ههروهسا وهکي ديارده په کا دهروني ژي وهسا دهيت ديتن، کو په شېبېني کارېگه ريه کا تايبهت ل سهر هزر و دهروني مروف ههيه. ههر کهسهک د ناف جفاکيدا ب گه شېبېني يان ب په شېبېني ته ماشه يي ديارده و رويدانان دکهت. بهل هندهک رويدان و کاره سات د ژيانن د هه نه گه لهک دمه زنن، کو نهو رويدانه ب ته مامې رپره وي ژيانا وان که سان دگوهوريت، کو نيدى نه شين خواه ژي رزگار بکه و ژ هزرا خواه دهرينخن. چونکي نهو تيکه لي ناخ وان بوينه و مه ژي وان داگيرکريه و کريه دوژه کو روزانه هزار جار تدا بمرن!!.. کاره ساتا نه نفالان ژي، برينه کا ئيکجار کوير ل گيان و دل و دهروني نه نفالکريان پيدا کريه، کو هه تا دمرن نهو برين دهرمان نابيت و ژ بير ناکه ن. نه گه ري ل پشت وي کارتيکرنا مه زن ژي، مرن و زده ست دانا که سانن بيه و عه زيه و تالانکرنا سامان و مانديونا وان يا گه لهک سالن کارکر نه به. (عه ل، ۲۰۰۹: ۱۰۷)

ژئالیه کئی دیفه بهرده وامیا شهر و شورېش و له شکه رکیشیان بۆ سهر دهفه رین کوردستانی، بو ته گهر کو خه لک بهرده وام د کوچکرن و مشه ختکرنیدا بن بۆ دهفه ر و جهپن ئاسی و دویر. ئی چه ندی ژی کاریگه ریه کا خراب ل سهر رهوشا دهرونی یا خه لکی بجه هیلایه. ژبه رکو تهو که سی بهرده وام هز رین نه رینی دکهت و دو دلی لدهف پهیدا دبیت، گرنگی ب ئاریشه و کیشان ددهت، تهوان کونترول لسهر ژیا نا خوه نامینیت و زور ب زهحمه ته بشیت ب کارین باش رادبیت. ههروهک ههلبهستفان د ههلبهستا (دی کیه چن؟!) دا ئی چه ندی دیاردکتهت و دبیزت:

ئەۋگولېن مە

ہہتا نہا بھین دکرئی

زوی چرمسین

ئەو خۆشى و شادى يىن مە برين

ل گهل خوڊا ئهوان برن

رۆندكىن چاقاڭى نەھىلان

زوی ئەو ژ مه هشك كرن

وهك گياپي وي بهاري

ئەو هشك بون و كوزرين (ئاكرهبي، ۲۰۱۱: ۱۹۰)

د ئەڤ نمونهيدا دياره كو كارهساتا ئەنفالي برينه كا ئيكجار كوير د گيانئ ئەنفالكريان و د ناف دل و دەروني واندا دروست كريبه. جهئ خوه د ناف ههست و هوشين واندا هيلايه، كو يا ئاسان نينه ددهمهك كورت دا بهيته ژ بيركرن. ئەو هه مي وئنهين كوشتن و نهخهشييان د بيردانكا واندا زيندي ماینه. يا ئاشكرايه هه ر ده مي گه شبيني دناخ كه سه كي دا بهروفاژي ببیت و دبیته ره شبيني، ئیدی زور بزحمهت روناها بهري بکهفیته د ناڤا دل و دەروني ویدا. ئەو هه ردهم ب بیهیڤیون ته ماشه پي ژيانئ دکهن و دونیا ل پيش چاڤين وان رهش دبیت.

دچارچه ههلبهسته كا دی دا ههلبهستفان بهحس كومه كا دياردهين ديتريين ره شبيني دکهت و ديژيت:

تو چ ناکه ی

ب تنی

خه ونیت ئەوان درهڤينیت

تو هيفين وان

قه ده تيني

تو دل وان

ژ دنياي

پر رهش دکه ی

و دمريني

دلین ئافرت و گه نجان

تو دشکيني (ئاكرهبي، ۲۰۱۱: ۹۶)

دياردهين ره شبيني د ڤ ههلبهستيدا ئەڤه نه: (رهڤين، رهشكرن، شكاندن، ته حلكرن و دوپركرن). ئەنفال ئيك ژ وان كارساتين گه لهك مهزنه، كو بويه ئەگهري دهريدهركرن و كوشتن و گرتنا ب هزاران خهلكي سفيلي ملله تي كورد. د ڤ پارچه ههلبهستيدا ههلبهستفاني گه لهك په يڤ وه كي وئنه ئينايينه كو دهريپي ژ وي ره شبيني دکهن. وه سا ديار دکهت كو ژيان ئیدی ل پيش چاڤين وان وه كي جاران نه مایه و رهش بويه و ب چ شيوهيان روناها د ناف دل و دەروني واندا ناهيته دیتن. هه ر ب بیهیڤیون ته ماشه پي ژيانئ دکهن و هزردهكهن ژيان ئیدی چ تشته كي خوش پيشکيشي وان ناکهت.

کارتیکرين ئەنفالي ژلاي دەروني ← نه خوشيا فوبياي

← نه خوشيا خاموشي

← بهربه لاقبونا ره شبيني

← هه ر فاندنا ئيراده و هيزا ناڤخويا تاك و جفاكي كوردی

٤- کارتیکرنا ئەنفالان ژ لاي ديموگرافيه:

گوهورينا ديموگرافيا كوردستان و دهفهرين وى، ئيك ژ بنهماين سهره كى يين سياسه تا رڙيمى بو. حكومه تا عيراقى دفا مورك كوردايه تيبى ل دهفهرين كوردستانى هيدى هيدى نه هيليت. داكود نه جامدا هه بونا ملله ته كى ب نافي كوردان ل سهر نه في ئاخى نه مينيت و ل جهى وان نفش و ره گه زى عهره ب و كه لتورى وان ل كوردستانى زال ببيت. (پروسا قركرنى ل كوردستانى بو نه گهرى كيمبونا رڙهيا ئاكنجيبين كورد. بى گومان، گوهورينين ديموگرافى دى گاريگه ريبا خوه يا ئيكسهر ل سهر وى دهفهرى هه ببت، چونكى دى بيته نه گهرى تيكدا نا هه فسه نكييا پيكها تا جفا كى ژ لاي ته مهن و ره گه زيفه) (عهلى، ۲۰۰۹: ۱۸۲) ئانكو رڙيما به عس دفا به لانساهه شه كرن و زيده بونا ئاكنجيبان ل عيراقى بگوهوريت. وان دفا گه لهك دهفهرين كو پتريا وان كورد بون، بكه نه عهره ب، دا رڙهيا وان ژ يا كوردان پتر ل بهيت. ب فى رهنكي پروسه يا ته عريبكرنى و پامالينا كوردان لسهر جه و وارى وان دپروسه يا نه نفالان دا به رده وام بو.

حكومه تا عيراقى بو گوهورينا ديموگرافيا كوردستانى، گه لهك ريك بكارئينان، وه كى بكارئينانا سياسه تا ته عريبكرنى ل دهفهرين كه ركوكى و مه خمو و دهفهرين ديتري يين كوردستانى، كو نوكه ديژنى دهفهرين كوردستانى يين كيشه ل سهر (يان دهفهرين كوردستانى يين ژده رفهى ئيدارا حكومه تا هه ريمى). ب رهنكه كى گشتى، رڙيما به عس گه لهك ريك بكارهينان ژ بو گوهورينا ديموگرافيا كوردستانى وه كى: (فه گوهاستنا كوردان، ئينان و ئاكنجيكرا عهره بان ل دهفهرين كوردان، گوهورينا ناسنامه يا نه ته وايه تى وه كى: گوهورينا نافين ره سه نين دهفهر و جهين وه كى مزگه فت و قوتاخانه و پرتوكخانه و ... هتد، ديسا كيمكرنا روبه رى پارتيگه هان) (عهلى، ۲۰۰۹: ۱۸۶-۱۸۷)

ئيك ژ كارين رڙيمى نه بو، كو ناسنامه و كه لتورى كوردان ژ ناف ببه ت و ل جهى وى ره وشه نيبريا عهره بى و عروبه تى د مه ئيبى تاكى كورددا بچه سپينيت. هه لبه ستفان د هه لبه ستا (كورد ژ نه وان بهيژترن) دا، ئاماژه يى دده ته سياسه تا گوهورينا ديموگرافيا كوردستانى، كو رڙيما به عس بزا ف دكر ب ريك بكارهينانا چه كين گران و سياسه تا زولم و سته مكاريبى، به رنامه يى خوه كو سياسه تا (ته عريبكرنى) بو، ل دژى كوردان بكاربينيت، داكو كوردان ژ جه و وارين باب و باپيرين وان، جهى زين و ژياران وان بكه ته دهر. و ل شويانا وان، عهره بان ئاكنجى بكه ت. د ده مه كى دا كو مروف ده ما دببت و هه تا دمريت ل دويف جارناما مافى مروفى، مروف يى نازاده نازاد بژيت. نازاد هزر بكه ت. نازاد دهر برينى بكه ت. لى رڙيما به عس چ جاره كى باوه رى ب فان بنهماين نازادى نه بويه نه خاسمه دهره قى گه لى كورد دا. و نه نفالكرن باشتري به لگه و نمونه به لسهر فى گه تى. د فى واري دا هه لبه ستفان ديژيت:

دژمنيت مه

هه مى چه كا

دى ب كار ئين

دا كوردن

هه ژار و ساويلكه

بترسين

دا جهين

باب و پيران

بهيلن

ژ سهر گوندين خوه

بره فن

دا كوردستان
بهيت چۆل كرن
ئەو دى يېژن
ئەف عەردە
عەردى مەيه
هەو كوردا
چو تېدا نينه
دەولەتین
تورك و عەرەبان

پشتا مەنە (ئاکرەبی، ۲۰۱۱: ۷۳-۷۴)

دەربەرینە کا سادە دا هەلبەستفانی قیایە پەياما خوە بو کوردان ئاراستەبکەت- ب تاییەت ئەو کوردین نەخویندەوار- کو دەستا نەداهیلن و بەردەوام بن لەسەر داخوایین نەتەوایی و بدەستفەئینانا مافین خوە یین پەوا.
د نمونەیه کا دیدا، ژبەرکو هزرا مروئی کورد ژبلی ئاخا وی لەسەر ژیارا وی ژى بویه و سەرۆت و سامان بۆ وی د گرنه بویه، لەورا ژى دەمى گەف دكەفنه سەر پارێ ژيانا وی، ئەو پێ کاریگەر دبیت و دكەفیتە هەمبەر مەترسیا ژنافچونی. هەلبەت دئەنفالان دا ب زۆری پەز و تەرش و تەوالی کوردان ژى دەتەستادن. ئەفەژى خەمە کا دیتربو لەسەر هەمى ئەوان خەمىن ئەنفالی بسەر کوردان دا ئینان. هەوروەکی هەلبەستفان دیژیت:

د راستیدا
ئەو یی
پەزى خوە دكەت
دەمى دیتی
داگیرکەرەکی رەشئى قەلیای
ئەو پەز هەمى
دایە بەر خوە
بەر ب باشورى

ئەو چویی (ئاکرەبی، ۲۰۱۱: ۲۴۶)

ئارمانجا سەرەکی ژ ئەنفالکرن گەلی کورد، نەهیلانا رەگەزى مللەتی کورد بو. ل گەل ژ نافرن دیمۆگرافیا دەفەرین کوردستانی، حکومەتا عیراقى ب هەمى بزاقین خوە دقیا کوردایەتیى ل دەفەرین کوردستانی نەهیلیت و بنبر بکەت. هەر ژپێخەمەتی ڤى چەندى، گەلەك پێك گرتنە بەر و پێکا ژ هەمیان کاریگەرتر و ب ئیش و ژانتر ئەو بو، کو ب زۆری خەلکی کوردستانی ژ جە و وارین وان دەربەر دکر و بەر ب هەندەك دەفەرین نەنیاسین عەرەبی ڤە دبرن و ل ئوردیگایین خورتیدا خوەجە دکر. و بەرانبەر ڤى چەندى هژمارەکا زۆر یا خەلکی عەرەب ل دەفەرین کوردان ئاکنجی دکر. هەلبەستفانی ئەف دیاردەیا گهورینا دیمۆگرافیا کوردستانی ب ئاوايه کی هونەری بەحس کریه و ل سەر زولم و زۆریا دەستەهلاتا حکومەتا عیراقى گەلەك ئاخفتیه و ئەف کریارە شەرمزاکریه.
ئەم دشیین نافەرۆکا ئەڤى ڤە کولینى دڤان هەردوک هیلکاریان دا کوت بکەین:

هیلکاریا ژماره (۱)

← ژلای جفاکی

کارتیکرنین دیاردی ← لسه‌ر نفیسه‌ری ← لسه‌ر تیکستی ← ژلای زانستی و فیرونی
(ئه‌نفال) ← (هاشم ئاکره‌ی) ← دیوانا (پشتی ئه‌نفالان) ← ژلای ئابوری

ژلای ده‌رونی

ژلای دیموگرافی

هیلکاریا ژماره (۲)

سه‌روکانیا ئه‌ده‌ی (ژێده‌ر)/ئه‌نفال دروستکرنا کاریگه‌ری بو ئیکه‌م جار (له‌سه‌ر هه‌لبه‌ستفان هاشم ئاکره‌ی)، ره‌نگفه‌دانا کاریگه‌ری دبه‌ره‌مه‌یدا (له‌سه‌ر دیوانا پشتی ئه‌نفالان)، دروستکرنا کاریگه‌ری بو دوهم جار (ژبه‌ره‌می له‌سه‌ر خوینده‌فانان) دروستبو‌نا کارلیکی (تفاعلی) (به‌رسفدانا خوینده‌فانی بو کاریگه‌ری، ئه‌ف فیه‌ کولینه‌یه)، گه‌هشتن به‌ره‌ف ئارمانجی (ژدایگبونا به‌ره‌مه‌ین نوی، به‌رده‌وامیدان ب ئافرانندین نوی).

ئه‌نجام

۱- ئه‌نفال پرۆسێسه‌کا سه‌ربازییه‌ ژ لای رژیما به‌عسقه‌ ل سه‌ر ملله‌تی کورد دا هاتییه. کاره‌ساته‌کا گه‌له‌ک مه‌زن بو و کارتیکرنین دژوار ل سه‌ر هزر و جه‌رگ و دل و ده‌رونا هه‌ر کورده‌کی هێلا، تاوانه‌کا مرو‌فی و میژوی یا مه‌زن بو کو ب هزاران کورد هاتنه‌ گرتن و کوشتن و ده‌ربه‌ده‌ر کرن. ئارمانجا ئه‌نفالی ژ ئافه‌رن و نه‌هێلانا سیما و تایبه‌تمه‌ندیین نه‌ته‌وه‌یین ملله‌تی کورد بو، ئه‌و ئیکه‌ ژ تاوانین گه‌له‌ک بئیش و ئازار، کو وینه‌یین وی یین بترس و خه‌مگین، فه‌رژا کاریگه‌ریه‌کا نه‌رئێ لسه‌ر گوردان هه‌بویه و دی مینیت ژێ.

۲- هه‌لبه‌ستفانی تاوانا ئه‌نفالی کریه‌ که‌رسته‌یه‌کی سه‌ره‌کی بو داھێنانا تیکستی هه‌لبه‌ستین خوه. وی شیا به‌ وینه‌ی ئه‌نفالی یی کریت ب ئافراننده‌کا شعری یا جوان ده‌ریپریت و ئاراسته‌بکه‌ت. چونکی ئه‌و ب خوه د ئافا وی کاره‌ساتیدا ژیا به‌ و رویدان ب چاف دیتینه. که‌واته‌ پتریا به‌ره‌مه‌ین هه‌لبه‌ستفانی دچنه‌ دخانه‌یا وی تیگه‌هێ ئه‌ده‌ی دا ئه‌وی دیژیت (ئه‌ده‌ب ژ جفاکی و بو جفاکی یه). له‌ورا ئه‌گه‌ر کویر دنموه‌یین وی یین شعری بنه‌رین، دی بینین کو ب زمانه‌کی ساده و ب داریتنه‌کا ره‌وانا یی مژداری هاتییه‌ فه‌هاندن. چونکی سه‌نگا هزرکرنا وی بو ئالی ئافه‌روکی هاتییه‌ ته‌رخانکر.

۳- ئه‌نفالی کارتیکرنین دژوار ل سه‌ر بنیاتی ئابوری و کومه‌لایه‌تی یی ملله‌تی کورد هێلان و بو هۆکاری تیتیمکر و ییژنکرنا گه‌له‌ک ژن کورد... ئه‌فه‌ ژ لایه‌کی و ژ لایه‌کی دیفه، بو ئه‌گه‌ری په‌یدا بونا گه‌له‌ک نه‌خوه‌شیین ده‌رونی وه‌کی فۆبیایی و ترسی و ره‌شبینیی. ئه‌فه‌ هه‌می د ئاف چهند کۆپله‌یین هه‌لبه‌ستا نوا کوردیدا ب ئاوا به‌کی هونه‌ری یی کارتیکه‌ر هاتنه‌ به‌رجه‌سته‌ کرن. هه‌لبه‌ستفانی هه‌لبه‌ست وه‌کی شانۆیه‌کی لیکریه‌ و تیدا فه‌گیرانا رودانین جودا جودا یین ئه‌نفالی د ده‌م و جه‌ین جودادا به‌رچافکرینه‌ و هه‌ر کۆپله‌یه‌ک چیرۆکه‌که‌ ژ وی کاره‌ساتی.

۴- هه‌لبه‌ستفانی قیایه‌ ب رپیا هه‌لبه‌ستی په‌یامه‌کی بگه‌هینته‌ یین د دویف خوه‌دا، ب تایبه‌تی نفشی نوی، کو فی گونه‌ها ب ئافی (ئه‌نفال) هه‌رده‌م ل بیرا خوه‌ بین و دئاراسته‌یا ژیا خوه‌دا هه‌رده‌م وی بکه‌نه‌ سه‌ربور و ده‌رس. ئانکو ئه‌نفال وه‌کو بابته‌ بو هشیارکر و هوشداریا نه‌وه‌ی نوی ژێ بکارئینایه.

۵- رژیما به‌عس ل گه‌ل بویه‌را ئه‌نفالی، جینوساید ژێ به‌سه‌ری کوردان ئینایه‌ ب هه‌ر چوار جورین وئفه‌: (جینوساید فیزیکی، بیولوژی، کلتوری و ئابوری) و ئه‌ف چهنده‌ ژێ ب شیوه‌کی به‌رجاف دئاف دیوانا (پشتی ئه‌نفالان) ره‌نگفه‌دایه.

لیستا ژێدەران:

- قورئانا پیرۆز: سۆرەتا (الأنفال)، ئایەتا (۱).
 مستەفا، زوزان ناسر (۲۰۱۳): ئۆپەرەسیۆنێن ئەنفالێ ل کوردستانی دەرئەنجام و کاردانەفە (۲۳ ی شوبات- ۶ ی ئەیلول ۱۹۸۸)، چاپا ئێکی چاپخانەیا حاجی هاشم، هەولێر.
 مای، سیف الله، مای (۲۰۱۷): جیهانا نافداران، چاپا ئێکی ژ چاپ و وەشانێن جزیری- دهۆک.
 سالح، عەدالەت عومەر (۲۰۰۸): شالووی ئەنفال و کاریگەرێی لە سەر باری دەرونی و کۆمەلایەتی ئافرەتی بەجێماوەی ئەنفال، وەك فەكۆلان بۆ كۆنفرانسی ب جیهان ناساندنا كۆمكۆژیا گەلی كورد، هەولێر.
 نێروە، عەلی تەتەر (۲۰۰۸): بزافی رزگارێخوازی نەتەوێ كورد لە كوردستانی عێراق لە سالەكانی جەنگی عێراق و ئێراندا، ۱۹۸۰-۱۹۸۸، دەزگەهی سپێرێز، دهۆك.
 فەرەج، لەتێف فاتیح (۲۰۰۴): جینۆساید و كالبونەو، چاپا ئێکی، چاپخانا كارۆ، ژ بەلافكرنێن وەزارەتا رەوشەنبیری، سلیمانی.
 گول، مەرف عومەر (۲۰۰۶): جینۆسایدی گەلی كورد لەبەر رۆشنایی یاسایی تازەیی نیۆدەولەتاندا، چاپا سییی، چاپخانە (؟) ژ بەلافكرنێن مەكتەبی بیر و هۆشیاری (ی. ن. ك)، سلیمانی.
 عەزیز، محەمەد رەئوف (۲۰۰۵): ئەنفال و رەهەندە سۆسیۆلۆجییەكانی، چاپا ئێکی، چاپخانەیا تیشك، سلیمانی.
 وچ، میدل ئیست (۲۰۰۴): جینۆساید لە عێراق و پەلاماری ئەنفال بۆ سەر كورد، وەرگێرانا: محەمەد حەمە سالح توفیق، چاپا ئێکی، چاپخانەیا تیشك، سلیمانی.
 ئەمین، نەوشیروان مستەفا (۱۹۹۹): خولانەو لە نێوان بازەندا، چاپا دوێ.
 ئاكرەیی، هاشم تاها (۲۰۱۱): پشتی ئەنفالان، دیوانا دوێ، چاپخانەیا ئازادی.
 دزەیی، یوسف (۲۰۰۱): ئەنفال و كارەسات ئەنجام و رەهەندەكانی، چاپا ئێکی، چاپخانەیا وەزارەتا پەرورەدەیی، هەولێر.
 دوسکی، دیار محەمەد (۲۰۰۲): ئەنفال و پێكفەژیان، گۆفارا مەتین، هژمار ۱۲۳.
 ئەمیری، حەسەن پور (۲۰۰۰): بەرەو تێگەشتن و بەرەكانیکردنی ئەنفال، گۆفارا ئەنفال، هژمار ۱.
 عەلی، ئەحمەد شەریف عەلی (۲۰۰۹): ئەنفال لە رۆمانی كوردیدا، نامەیی دكتورا، زانکۆی کۆیە، کۆلیژی زمان، بەشی زمانی کوردی.
 بیل، آرثر (۲۰۱۱): الفوبیا (الخوف المرضی من الاشياء والتغلب علیها)، ترجمە: أ. عبدالحکم الخزامی، الطبعة الاولى، من منشورات الدار الاکادیمیة للعلوم، مصر- القاهرة.
 مارشال، جوردن (۲۰۱۱): موسوعة علم الاجتماع، المجلد الاول، الطبعة الاولى.
 مکيه، کنعان (۲۰۰۵): القسوة والصمت الحرب والطغيان والانتفاضة في العالم العربي، من منشورات الجمل، كولونیا- المانيا.
 حجاج، ابراهيم (۲۰۱۰): نظرية الانعكاس ... مالها وما علیها، موقع الحوار المتمدن
<https://m.ahewar.org/s.asp?aid=230510&r=0>
 معالي، حنین (۲۰۱۹): شرح نظرية الانعكاس في الأدب، موقع سطور،
https://sotor.com/%D8%B4%D8%B1%D8%AD_%D9%86%D8%B8%D8%B1%D9%8A%D8%A9_%D8%A7%D9%84%D8%A7%D9%86%D8%B9%D9%83%D8%A7%D8%B3_%D9%81%D9%8A_%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AF%D8%A8